

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

**Poválečné doosídlování Broumova
a jeho dopad na současný život obyvatel**

bakalářská práce

Autor: Lucie Lejsková, DiS.
Studijní program: Humanitní studia
Studijní obor: Transkulturní komunikace (TKMB)
Vedoucí práce: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.
Oponent práce: ThLic. Petr František Burda, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Lucie Lejsková, DiS.
Studium:	P19K0142
Studijní program:	B6107 Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Poválečné doosídlování Broumova a jeho dopad na současný život obyvatel
Název bakalářské práce AJ:	Post-war repopulation of Broumov and its impact on the current life of the inhabitants

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce se zaměřuje na sociální a kulturní důsledky poválečného doosídlování města Broumov. Po odsunu Němců došlo k zalidnění města novými příchozími, a to s sebou přineslo změny s ohledem na trh práce, na životní úroveň nebo na proměnu kulturních hodnot v dané oblasti. Tato práce poukáže na odraz těchto procesů v životě občanů dnešního Broumova. Práce bude vycházet z primárních a sekundárních pramenů a použit bude také polostrukturovaný rozhovor.

- ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství, 2005.

- KOŠTÁL, Zdeněk. Dějiny Broumova a Broumova. 1. vyd. Broumov: Městský národní výbor, 1990.

- KOVAŘÍK, D. Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960: demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945. Praha - Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Prius, 2006.

- UHEREK, Zdeněk, HONUSKOVÁ, Věra, OŠTÁDALOVÁ, Šárka a GÜNTER, Vladislav. Migrace: historie a současnost. Ostrava: Občanské sdružení PANT, 2016.

- VACULÍK, Jaroslav. Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Oponent: ThLic. Petr František Burda, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou závěrečnou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Podpis autora:

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Luďkovi Jirkovi, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky, ochotu a pomoc při zpracování této práce.

Anotace

LEJSKOVÁ, L. *Poválečné doosídlování Broumova a jeho dopad na současný život obyvatel*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022, 49 s. Bakalářská práce

Tato bakalářská práce se zaměřuje na sociální a kulturní důsledky poválečného doosídlování města Broumov. Po odsunu Němců došlo k zalidnění města novými příchozími, a to s sebou přineslo změny s ohledem na trh práce, na životní úroveň nebo na proměnu kulturních hodnot v dané oblasti. Tato práce poukáže na odraz těchto procesů v životě občanů dnešního Broumova. Práce bude vycházet z primárních a sekundárních pramenů a použit bude také polostrukturovaný rozhovor.

Klíčová slova: Broumov, odsun Němců, doosídlování, reemigrace, polarizace prostoru, periferie

Annotation

LEJSKOVÁ, L. *Post-war repopulation of Broumov and its impact on the current life of the inhabitants*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 49 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis focuses on the social and cultural consequences of the post-war repopulation of the town Broumov. After the expulsion of the Germans, the city was populated by newcomers, and this brought with it changes with regard to the labor market, the standard of living and the change of cultural values in the area. This work points to the reflection of these processes in the lives of the citizens of today's Broumov. The work will be based on primary and secondary sources and a semi-structured interview will also be used.

Keywords: Broumov, expulsion of Germans, repopulation, re-emigration, space polarization, periphery

Obsah

Úvod	9
1 Město Broumov	11
1.1 Historické události města od založení do roku 1918	11
1.2 Historické události města v letech 1918 - 1953	13
1.2.1 Odsun Němců	15
1.2.2 Poválečné období do roku 1953 a spojení s velkými dějinami	16
1.3 Demografické údaje 20. st.	17
2 Osidlovací proces	19
2.1 Osidlování z vnitrozemí	19
2.1.1 Národní správci a první příchozí	20
2.1.2 Migrace z vnitrozemí	21
2.1.3 Služební migrace	22
2.2 Reemigrace	23
3 Postavení Broumova optikou teorie polarizace prostoru	25
3.1 Vybrané přístupy ve studiích polarizovaného prostoru	25
3.1.1 Teorie kumulovaných příčin.....	28
3.2 Broumov periferií	28
3.2.1 Objektivní faktory perifernosti	29
3.2.1.1 Fyzickogeografické aspekty	29
3.2.1.2 Sociálně – demografické aspekty	30
3.2.1.3 Ekonomické aspekty	34
3.2.2 Subjektivní faktory	35
3.3 Aplikace teorie na vybrané území	36
3.4 Transkulturní perspektiva	38
Závěr	40
Bibliografie	42

Seznam tabulek	46
Seznam grafů	47
Seznam diagramů	48
Seznam příloh	49
Přílohy	

Úvod

Oblast broumovského výběžku je velice specifickým územím v různých ohledech. Broumovské stěny nabízející úžasné výhledy na krajinu, barokní Broumovská skupina kostelů a samotný Broumovský klášter se staly častými cíli mnoha turistů. Přesto je tento region ve společenském povědomí vnímán jako zaostalé místo a Broumov jako město pro život nevhodné. Sudety, tedy pohraniční oblasti, ve kterých až do konce druhé světové války žila většina obyvatel německé národnosti, prodělaly právě v poválečném období zásadní výměnu obyvatelstva, která mohla mít vliv na současný život v dotčených regionech.

Téma této bakalářské práce jsem si zvolila z důvodu určité fascinace tímto místem, které v posledních letech často navštěvuji. Většinu stráveného času v Broumově využívám k nenáročným turistickým stezkám, které zpravidla vedou podél státní hranice s Polskem, nebo ji překračují. Právě vědomí pohraničního rázu ve mně zvláště v poslední době vzbuzuje otázky po historických událostech poválečné doby a životech tehdejších i dnešních obyvatel v tomto městě. Zároveň zde pociťuji zvláštní vnitřní klid, kterého se mi v takové míře na jiném místě v naší zemi nedaří dosáhnout. Broumov se svým neodmyslitelným geniem loci pro mne má specifický mentální význam. Kromě prostředí, které ve mně od první návštěvy vyvolává pocit pokoje, si vážím i kulturního zázemí, které je zásluhou místních obyvatel i lokálních organizací velice bohaté. Kromě diskuzí, přednášek a kulturních aktivit Vzdělávacího a kulturního centra Klášter Broumov stojí dále za zmínku undergroundový klub Eden s celoročním programem koncertů, zvláště pak každoroční mimořádná akce pod širým nebem Free World Broumov, která symbolizuje sounáležitost všech lidí skrze hudbu. Věřím, že vysoká návštěvnost kulturních a vzdělávacích aktivit v takto odlehlém regionu svědčí o tom, že má smysl rozvoj města a jeho okolí nadále podporovat, protože toho bezesporu může nabídnout opravdu mnoho. Současně si uvědomuji, že nadšený pohled občasného návštěvníka a místního obyvatele se může v mnohém lišit.

Vnímám enormní potenciál v přírodní a kulturní oblasti, a proto mě samotnou zajímalo, zda povědomí společnosti (běžně rozšířené pojetí) o určité zaostalosti a perifernosti Broumova je oprávněné, případně v jakých oblastech, a do jaké míry tato perifernost souvisí s poválečným doosídlováním území.

V první části bakalářské práce budou popsány základní charakteristiky města Broumov, obecná historie města s důrazem na česko-německé vztahy do období vzniku samostatného československého státu a dále historie města ve spojení s velkými dějinami do

roku 1953. Blíže se práce věnuje i poválečnému odsunu německého obyvatelstva, který je z kauzálního hlediska stejně důležitý jako samotné doosídlování regionu. Druhá část práce se bude věnovat samotnému procesu doosídlování a podrobně i nově příchozím obyvatelům. Na doosídlování se podíleli zejména lidé z vnitrozemí, kteří byli pro účely této práce rozděleni do třech skupin dle jejich motivace pro přesídlení, a dále reemigranti ze zahraničí.

Třetí kapitola se bude zabývat městem Broumov optikou teorie polarizace prostoru, přičemž v úvodu budou přístupy teoreticky rozebrány. Aby mohlo být s teorií ze skupiny jádro-periferie dále pracováno, bude třeba nejprve zjistit, zda lze o Broumovu na základě předem zvolených objektivních a subjektivních faktorů hovořit jako o periférii. Tato část bude metodologicky vycházet z analýzy veřejných statistik a databází a na základě vybraných socioekonomických ukazatelů bude případná perifernost konstatována nebo odmítnuta. K subjektivním faktorům perifernosti bude o vyjádření požádána koordinátorka pro místní participaci Nadačního fondu – Broumov město kultury a zároveň obyvatelka broumovského regionu. V poslední kapitole třetí části této práce budou zjištěná data aplikována na konkrétní teorii ze skupiny teorií polarizovaného prostoru – teorii kumulovaných příčin. Výsledkem přenesení zjištěných dat na zvolenou teorii bude kauzální řetězec, jež perifernost způsobuje a prohlubuje. V závěru práce se pokusím nabídnout možná východiska na problematiku skrze perspektivu transkulturní komunikace.

1 Město Broumov

Město Broumov leží v severovýchodních Čechách, v okrese Náchod. Tento broumovský hraniční výběžek je směrem od zbytku českého území oddělen Broumovskými stěnami a na hranicích s Polskem Javořími horami. Poloha a morfologické utvoření krajiny mělo velký vliv na historický i kulturní vývoj regionu, které je patrné již z pozdního osídlování krajiny, které probíhalo až v době stěhování národů v 6. st. ¹ Mohlo by se tak jednat o velmi izolované území, které bylo „uzavřené“ směrem do vnitrozemí kvůli poloze Broumovských stěn, ovšem město Broumov výrazně ovlivňovaly obchodní styky s Kłodskem, případně Slezskem.

Tato kapitola se bude zabývat důležitými událostmi, které jsou nutné k porozumění tématu broumovské historie, jež se práce věnuje. Budou popsány zásadní historické události do roku 1953 s důrazem na česko-německé vztahy a bude nastíněn demografický vývoj v Broumově ve 20. století.

1.1 Historické události města od založení do roku 1918

Německá kolonizační vlna ve 13. století, která se týkala i Slezska a Kladska, se nevyhnula ani Broumovsku, a tak je možné již od tohoto období sledovat počátky německo-českých vztahů na tomto území. Počátky rozvoje města jsou spojeny s břevnovskými benediktýny, což dokládá fakt, že dominantou města Broumov je právě Benediktýnský klášter. Řád Benediktýnů byl společenstvím vzdělaným, a tak kromě nových obyvatel do oblasti přinesl i pokročilá řemesla (např. soukenictví). Založení města je přímo datováno k roku 1255.² Broumov je známý i dnes především díky bohaté historii textilní výroby, která sahá až do roku 1275, kdy bylo Přemyslem Otakarem II. uděleno privilegium na výrobu sukna, které se postupem času stalo exportní položkou, a to skrze obchodní cestu do Kłodzka. Sukna s chráněnou značkou byla dovážena dokonce až do Turecka.³

Třicetiletá válka znamenala i pro Broumovsko obrovské ztráty na životech, počet obyvatel se snížil na jednu třetinu. Díky podnikatelské činnosti a zvýšením robotních povinností opatů břevnovsko-broumovských došlo k výraznému zlepšení hospodářského postavení, na základě kterého mohly být obnovené kostely a kláštery. Až v 18. století, vlivem

¹ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumovska*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 9-10.

² Město Broumov. Historie města. Titulní stránka. 2012 [online] [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: <https://m.broumov-mesto.cz/historie-mesta/d-2516>.

³ Srov. BAŠTECKÁ, L. TRENČANSKÁ, B. *Zmizelé Čechy: Broumov*. Praha: Paseka, 2013, s. 9

slezských válek a s nimi souvisejícího drancování, docházelo k výraznému úpadku města, a zvláště utrpěla soukenická řemeslná výroba.

Ve vztahu k tématu práce a možnému perifernímu postavení města Broumov lze považovat za klíčovou událost, která měla na izolaci území významný vliv, sedmiletou válku (1756–1763). Výsledkem tohoto konfliktu bylo mimo jiného odtržení Slezska a Kladska od země Koruny české ve prospěch Pruska.⁴ Po staletí budované intenzivní obchodní vztahy mezi Dolním Slezskem a regionem Broumovska tak byly přerušeny. Město Broumov poté muselo své obchodní aktivity přeorientovat směrem do českých zemí a vytvořit obchodní vztahy uvnitř českého trhu.

V 70. letech 18. st. si Čechy prošly dlouhým obdobím sucha, které vyvrcholilo zemědělskou neúrodou. Obilí z klášterních polností Broumovska bylo přednostně využíváno k výrobě pálenky a vaření piva, a tedy jeho nedostatek znamenal výrazné zvýšení ceny mouky. Zvýšení robotních povinností zhoršovalo postavení poddaných, což vyústilo v několik povstání. K uklidnění situace nedošlo ani po vydání robotního patentu, ale až v roce 1781 po úplném zrušení nevolnictví.⁵

Až 19. století se v celé Evropě, tedy i v Broumově, neslo v duchu zrušení poddanství a rozvoje industrializace. Byly zřízeny místní instituce, samospráva, ale i veřejné budovy (nemocnice, školy). Do tohoto období zrodu kapitalismu a počátku průmyslové výroby textilu v Broumově lze zařadit založení mechanické tkalcovny Josefem Schrollem v roce 1856, dodnes fungující úspěšné firmy VEBA, textilní závody, a.s.⁶ Důležitou událostí, která přispěla k rozvoji města, bylo otevření železniční trati z Chocně do Broumova v roce 1875, která byla o dva roky později prodloužena do Otovic a Meziměstí.⁷ Kromě rozvoje průmyslových oblastí došlo i k rozkvětu společenského a kulturního života.

Pro účely této práce je však důležitějším obdobím konec 19. století, kdy začalo docházet na Broumovsku k prvním národnostním konfliktům mezi Čechy a Němci. Neznamená to, že by do této doby neexistovala myšlenka nebo koncept národa, pravděpodobně byla ale identita lidí před průmyslovou érou - a na Broumovsku zřejmě ještě i během ní - definována jinými identifikačními jevy, jako byla například církev, obec nebo cech. V návaznosti na průmyslovou dobu a úpadek těchto premoderních identit byli lidé

⁴ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumovska*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 33.

⁵ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumovska*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 46.

⁶ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumovska*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 39.

⁷ Srov. ŠPAČEK, J. *Minulost a současnost Sudet na příkladu Broumovska*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 30

nuceni hledat jiné společné ztotožnění, které spočívalo v kulturní a politické homogenitě obyvatel žijících na území jednoho státu. Tou se stala vize nacionální a národnostní jednoty. Tak lze přistoupit na tezi Ernesta Gellnera, který říká, že „*nacionalismus je nutným důsledkem určitých konkrétních podmínek (...), který vedl ke vzniku národů a nikoliv naopak.*“⁸ K nepokojům, nacionálním konfliktům a demonstracím především v pohraničí přispělo i chybějící řešení národnostní otázky nastupující Sociálně demokratické strany, což vedlo k útokům a protičeským demonstracím v Broumově, které v roce 1887 vyvrcholily zákazem demonstrací i vycházení na 17 dnů.⁹

1.2 Historické události města v letech 1918 - 1953

Rok 1918 mohl pro český národ predikovat dobrou budoucnost, ale vyhlášení samostatnosti Československa dne 29. října byl pro německou nejpočetnější národnostní menšinu u nás nepřijatelnou událostí. Československý stát byl utvořen na základě historických hranic českého území, bez zřetele k tomu, kdo zde žije a jakým jazykem hovoří.¹⁰ V tomto kontextu je nutné poznamenat, že právě např. v Broumově nebyly rušeny žádné německé spolky, kulturní instituce ani školy vyučující v německém jazyce, ale nově příchozí Češi byli těmi, kdo musel zakládat české instituce.¹¹ První republika se tak stala národním státem, který jiné národnosti posuzoval jako menšiny i na základě úmluvy o ochraně menšin – Němci měli mít zaručena svá práva, ale míra jejich spoluúčasti na věcích veřejných byla mizivá. Příslušníci menšin tak sice mohli rozvíjet vlastní kolektivní identitu, ale nikoliv institucionálně. Tzv. jazykový zákon¹², podle něhož pak měli Němci, kteří tvořili alespoň 20% obyvatelstva, nárok na komunikaci s úřady v němčině, měl také potenciál zapříčinit problematické soužití. Toto nařízení neplatilo pro češtinu, neboť byl jazykem státním, a tak všichni zaměstnanci úřadu a veřejných podniků museli prokázat znalost češtiny. To mělo za následek velké snížení počtu německých úředníků, i nedůvěru v německé státní zaměstnance.¹³ I přesto lze až do roku 1929 hovořit o hospodářské a politické stabilitě na celém území Československa.

⁸ GELLNER, E. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003, s. 8.

⁹ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumovska*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 58.

¹⁰ HALATKA, D. Dotyk. 28. říjen 1918: den hanby pro české Němce. 2017 [online] [cit. 16.10.2021]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/publicistika/28-rijen-1918-den-hanby-pro-ceske-nemce-20171026.html>.

¹¹ První česká škola v Broumově byla otevřena až v roce 1919.

¹² Zákon č. 122/1920 Sb., jímž se stanoví zásady jazykového práva.

¹³ Srov. Kolektiv autorů. *Živá Historie: Sudety*. Brno: Extra Publishing, 2017, s. 29.

Celosvětová hospodářská krize v roce 1929 nepostihla Broumov okamžitě a náhle, aby měla významný ekonomický dopad, ačkoliv i zde došlo k výraznému zvýšení nezaměstnanosti. Ta měla spíše sociální důsledek, protože výrazné snižování mezd zaměstnanců a jejich časté propouštění způsobilo příklon většiny dělnického obyvatelstva k německému nacionalismu a později Henleinově Sudetoněmecké straně (dále jen SdP). Sociální problémy, které měla politika Německa vyřešit, i skutečnost, že v roce 1930 se 84 % broumovských obyvatel hlásilo k německé národnosti,¹⁴ vyústilo v jasné vítězství SdP v parlamentních volbách na Broumovsku v roce 1935.¹⁵

V roce 1937 lze sledovat pnutí mezi stoupenci SdP a agrárníky, do kterého zásadním způsobem vstoupil projev Adolfa Hitlera ze dne 20. 2. 1938, jehož obsah byl namířen proti obyvatelům Československa.¹⁶ Dalším projevem dne 12. září 1938 v Norimberku Adolf Hitler nepřímou vyzval broumovské henleinovce k útokům, které měly být podpořeny německými vojsky, jež byly do pohraničí přesouvány. Po vyhlášení Mnichovské dohody dne 30. září 1938 měla být vyřešena otázka pohraničí. V Broumově mělo dojít k přesunu obyvatel během pěti až šesti dnů, ačkoliv již v prvních dnech město opustilo mnoho obyvatel, včetně policistů i okresního hejtmana. Výzbroj prvních německých vojenských jednotek přijíždějících do Broumova svědčila o předpokladu Němců o odporu, kterého se ale na Broumovsku nedočkali. Dne 11. října 1938 bylo Broumovsko poprvé v historii formálně odloučeno od Čech a připojeno k Německé říši.¹⁷

Očekávání velkého osvobození Němců v Broumově po vyhlášení mnichovského diktátu pro ně bylo nakonec velkým zklamáním. Němci spravující věci veřejné byli sesazeni na nižší pozice a jejich roli převzali říšští Němci, podléhající správě Národně socialistické německé dělnické strany. Spolky a organizace v Broumově byly zrušeny a místo toho byly zřízeny organizace podřízené vojenské a armádní výchově, primárně pro potřeby nacistického Německa. Broumovské továrny byly během války převedeny pod německou správu, jejíž vedení výrazně zhoršilo sociální postavení dělníků.

Na Broumovsku bylo vybudováno několik zajateckých a internačních táborů (např. v Broumově, Bohdašíně a Dolním Adršpachu), v Meziměstí dokonce tábor koncentrační.¹⁸ Ačkoliv byl styk místního obyvatelstva se zajatci zakázán, se zvýšením jejich počtu docházelo

¹⁴ DSO Broumovsko. Broumovsko – profil území. [online] [cit. 30. 11. 2021] Dostupné z:

http://www.dsobroumovsko.cz/e_download.php?file=data/editor/35cs_2.pdf&original=profil_2004.pdf.

¹⁵ Srov. BAŠTECKÁ, L., TRENČANSKÁ, B. *Zmizelé Čechy: Broumov*. Praha: Paseka, 2013, s. 11.

¹⁶ Srov. KVAČEK, R., CHALUPA, A., HEYDUK, M. *Československý rok 1938*. Praha: Panorama, 1988, s. 51.

¹⁷ Srov. KOŠŤÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumova*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 86.

¹⁸ Srov. HLUŠIČKOVÁ, R. MALÁ, I. KUBÁTOVÁ, L. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 169

k hojnému porušování (zvláště ze strany žen), které bylo trestáno odnětím svobody i na několik let. Pro Čechy, kteří se rozhodli, či byli nuceni v Broumově zůstat, byla situace po dobu celé války složitá a komplikovaná, docházelo k jejich neustálé kontrole a výslechům ze strany gestapa.¹⁹

1.2.1 Odsun Němců

Odsun německého obyvatelstva probíhal ve třech etapách. První, neorganizovaný, „divoký“ odsun probíhal ihned po skončení války, druhá etapa se datuje k roku 1946 a jednalo se o organizovaný odsun a ve třetí etapě docházelo k vysídlení zbylého obyvatelstva. Je problematické s přesností stanovit počty odsunutých Němců z území Československa, protože k odchodům Němců docházelo ještě před skončením války nebo bezprostředně po ní, tedy v době, kdy neexistovaly záznamy a evidence pohybu německých obyvatel. Přesto je možné s vědomím nepřesnosti a neúplnosti dat uvést, že v poválečném období do roku 1947 došlo k vysídlení okolo 3 milionů Němců z území Československa (včetně asi 25 000 Němců z Broumova).²⁰ Mnichovská dohoda a dlouhé období nacistické okupace výrazně a trvale poznamenaly německo-české vztahy. Touha po odplatě a potrestání viníků byly nejviditelnější v oblastech s velkým podílem Němců, tedy v pohraničí. V Broumově ke změnám docházelo již pár dní po příchodu Rudé armády, kdy začali být zatýkáni podezřelí Němci a během léta jim začal být zabavován majetek a nemovitosti.²¹

První poválečné dny a stav společnosti v Broumově je možné si dodnes připomenout u památníku Kříže smíření a pomníku na Bukové hoře (Horní Teplice). Toto místo nedovoluje zapomenout hrozným událostem, které vyvolala národní nesnášenlivost způsobená válkou. V létě 1945 bylo právě na tomto místě zavražděno dvacet dva německých obyvatel a jedna Češka (jednalo se o malé děti, staré lidi a ženy). Na místě je položeno 23 kamenů na památku za každého z nich, Kříž smíření je věnován nejen jim, ale i všem ostatním obětem národnostní nenávisti na Broumovsku. O tom, jak moc je toto období problematické, stále se dotýkající křehké hranice viny a odpuštění, svědčí nevratné poškození německého překladu

¹⁹ Srov. KOŠŤÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumova*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 90.

²⁰ Srov. STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945 - 1947*. Praha: Academia, 1991, s. 237.

²¹ Srov. KOŠŤÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumova*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 96-97.

informací na informační tabuli u pomníku i pokusy Kříž smíření zničit (fotografie v Příloze 1).²²

1.2.2 Poválečné období do roku 1953 a spojení s velkými dějinami

Poválečné období se zvláště v pohraničí neslo v duchu výměny obyvatelstva, doosídlování usedlostí a přidělování zemědělské půdy. Samotnému procesu osídlování se bude věnovat druhá kapitola, proto v této části textu předložím ostatní zásadní události, které měly vliv na vývoj pohraničí. Výměna obyvatel s sebou přinesla přerušení kulturních i společenských forem života, které ovlivnily vnitřní i vnější tvář města. Od vítězství voleb Komunistické strany Československa v roce 1946 do únorového převratu v roce 1948 dochází k upevňování moci komunistů, které bude pro venkov znamenat výrazné zasažení do tradiční a dosavadní tváře krajiny, za kterým bude stát proces přeměny soukromého vlastnictví v tzv. kolektivní, vyvlastňování a znárodnování zemědělské půdy.

V souvislosti s kolektivizací v pohraničí, zvláště pak v případě bývalých Sudet, považuji za důležité zmínit, že většina novoosídlenců neměla s prací v zemědělství mnoho zkušeností (ještě před nařízenou kolektivizací zakládali spolupracující jednotky např. za účelem společného nákupu techniky) a jejich vztah k půdě většinou nebyl nikterak významný. První jednotná zemědělská družstva (dále jen JZD) tak vznikají právě v pohraničních obcích včetně Broumova (již v roce 1950 zde fungovalo 12 JZD).²³

V dobách centrálně řízeného hospodářského systému se textilní výrobě (podnik Veba) podařilo exportovat výrobky i na kapitalistický trh,²⁴ což obyvatelům skrze zaměstnání zajistilo alespoň minimální pocit jistoty v nejisté době. Situaci v pohraničí zhoršila měnová reforma ze dne 1. června 1953, která znamenala znehodnocení měny i výrazné zdražení zboží. Nová hodnota měny byla přepočítávána různým poměrem v závislosti na typu hodnoceného a současně byli někteří v přepočtu zvýhodňováni oproti ostatním (často se hovoří o členech komunistické strany). Měnová reforma měla za následek zhoršení životní úrovně v celé zemi, přičemž Broumova se tato reforma dotkla i jiným způsobem. Po povstání v Plzni, které bylo namířeno proti totalitnímu režimu, a jehož spouštěčem byla právě měnová reforma, byli

²² iDnes. Vandalové poničili Kříž smíření. 2002 [online] [cit. 05.12.2021]. Dostupné z:

https://www.idnes.cz/zpravy/cerna-kronika/vandalove-ponicili-kriz-smireni.A021220_230638_krimi_pol.

²³ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumova*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 118.

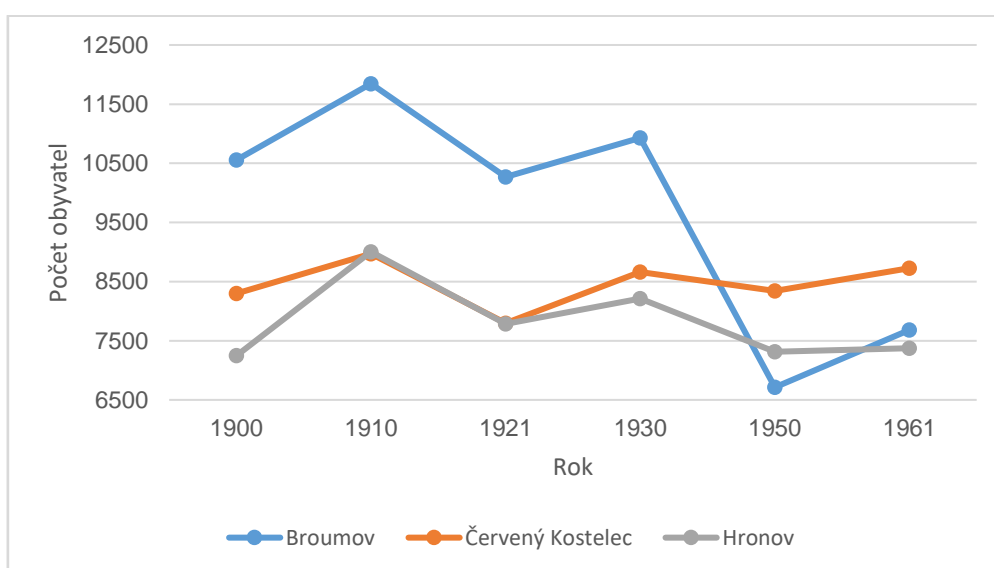
²⁴ Srov. OTTE, M. *Broumov. Historie a památky*. Broumov: Městský úřad v Broumově, 2002, s. 8.

povstalci zatýkáni a propouštěni ze zaměstnání, a někteří byli i nuceně vystěhováni, a to např. do Božanova²⁵ v Broumovském výběžku (3 km od hranic s Polskem).

1.3 Demografické údaje 20. st.

Na vývoj počtu obyvatel v Broumově ve 20. a 21. století mají dvě zásadní historické události: odsun německého obyvatelstva po II. světové válce a poválečné doosídlování novými příchozími. Aby bylo možné sledovat vývoj počtu obyvatel v kontextu, zvolila jsem pro komparaci další dvě obce - město Červený Kostelec a Hronov.²⁶

Graf 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1900 - 1961 ve městech Broumov, Červený Kostelec a Hronov

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005, I. díl

Jak vyplývá z grafu č. 1, mezi lety 1930 a 1950 došlo k úbytku počtu obyvatel v obou zkoumaných obcích, pouze v Broumově došlo k velmi radikálnímu poklesu bezmála o polovinu trvale žijících osob. Územní celek Broumovsko bylo v roce 1945 nuceno opustit

²⁵ Moderní dějiny. Protesty proti měnové reformě z roku 1953 v Plzni. Vzpomínky Evy Vítové a Richarda Smoly. 2013 [online] [cit. 05.12.2021]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protesty-proti-menove-reforme-z-roku-1953-v-plzni-vzpominky-evy-vitove-a-richarda-smoly/>.

²⁶ Tato města byla pro vývoj počtu obyvatel v kontextu zvolena z důvodu obdobného počtu obyvatel v roce 2018 (Hronov 6 092, Broumov 7 491 a Červený Kostelec 8 356), jejich příslušnosti ke stejnému příhraničnímu okresu Náchod a vzájemné blízkosti (vzájemná vzdálenost nepřesahuje 30 km).

cca 22 000 německých obyvatel.²⁷ Ke konci sledovaného období v roce 1961 čítal počet obyvatel 7 680.

Nejnovější data ukazují, že k 1. 1. 2020 žilo v Broumově trvale 7 370 a k 1. 1. 2021 se jejich počet dokonce snížil na 7 272.²⁸ Lze tedy konstatovat, že v posledních sedmdesáti letech počet obyvatel stagnuje, resp. dochází k jeho mírnému snižování.

²⁷ Srov. OTTE, M. *Broumov. Historie a památky*. Broumov: Městský úřad v Broumově, 2002, s. 8.

²⁸ Český statistický úřad. Počet obyvatel v obcích - k 1.1.2021. [online] [cit. 20.10.2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

2 Osidlovací proces

Na základě Postupimské dohody²⁹ byla pohraniční území připojena zpět k Československu, zřízen organizovaný odsun německého obyvatelstva a vysídlená obydlí po vystěhovaných Němcích byla dosídlena obyvateli z vnitrozemí i zahraničí. Obě akce, tedy odsun a vyhnání Němců a následné doosídlení jsou neoddělitelnými procesy z hlediska časového a kauzálního. V příhraničních oblastech došlo v poválečném období a v 50. letech 20. století k velkému migračnímu pohybu, který s sebou přinesl demografické a hospodářské změny, rozsáhlé proměny sociálních a kulturně společenských jevů, které vyplývaly z kulturní a etnické různorodosti původního a nově příchozího obyvatelstva.³⁰

Doosídlování pohraničních oblastí bylo od září 1945 řízeno, spravováno a pečlivě organizováno státem,³¹ jemuž značně pomáhala tehdejší propaganda v rozhlase a tisku, která lákala obyvatele k budování „nového“ pohraničí. Pokud by nebylo dosaženo doosídlení dobrovolníky, byla vláda připravena tak učinit formou donucení, a to například přidělováním pracovních povinností. Toho ale nebylo třeba, a tak lze konstatovat, že jedním z hlavních rysů přistěhovaných osídlenců do pohraničí byla jejich dobrovolnost (s obyvatel z jižního Slovenska, kteří byli v z důvodu pracovní povinnosti přesídlení).³² Následující kapitola se bude zabývat těmito nově příchozími, mezi něž patří novoosídlenci z vnitrozemí a reemigranti ze zahraničí. V polovině roku 1947 bylo doosídlování Broumovska dokončeno, k tomuto roku bylo zaznamenáno 32 000 nových obyvatel³³ (část jich ale v průběhu několika měsíců či let Broumovsko zase opustila).

2.1 Osidlování z vnitrozemí

Proces doosídlování pohraničí probíhal s různou intenzitou, v různých údobích a fázích, chronologicky lze proces doosídlování rozdělit do tří etap. První etapa probíhala od dubna do října roku 1945 a jednalo se o velmi intenzivní (ač neřízené a chaotické) osídlování, které

²⁹ Hlavním předmětem Postupimské konference konané v červenci a srpnu roku 1945 byla poválečná správa Německa a uspořádání poválečné Evropy. Výsledkem konference byla Postupimská dohoda, která kromě jiného stanovila státní hranice dotčených evropských zemí (vč. Československa) a byl potvrzen požadavek k organizovanému odsunu Němců z neněmeckého území.

³⁰ Srov. ROUBAL, O. *Biografická identita v pohraničí: teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha: Professional Publishing, 2013, s. 7.

³¹ V létě 1945 se jednalo ještě o „divoké“ neorganizované osídlování.

³² Srov. WIEDEMANN, A. *"Pojd' s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha: Prostor, 2016, s. 64-67.

³³ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumovska*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 141.

probíhalo ve snaze o zabránění nejlukrativnějších domů a hospodářských objektů. Částečně se tato etapa kryje i s divokým odsunem německého obyvatelstva. Do této doby lze zařadit největší příliv národních správců i novoosídlenců, kteří doposud bydleli v bezprostřední blízkosti nového domova, což dokládá skutečnost, že první osídlenci Broumova (asi 450 rodin) pocházeli z nedalekého Novoměstska, Orlických hor, Náchodska nebo Policka.³⁴ Druhá fáze již probíhala organizovaně, a to v období od října 1945 do léta 1946. V této době již doosídlování probíhá na základě právních opatření, dekretů, zákonů a vyhlášek.³⁵ Třetí etapa od léta 1946 až do roku 1948 (v Broumově do roku 1947) se již nese v duchu doosídlování oblastí, která nebyla osídlena v přechozích etapách a jednalo se o nejméně atraktivní regiony, počty osídlenců již byly v této době zanedbatelné. V následujících podkapitolách budou popsány motivy, pro které se lidé z vnitrozemí rozhodli osídlit pohraničí.

2.1.1 Národní správci a první příchozí

Mezi první osídlence lze zařadit tzv. národní správce. Byli to lidé, kteří měli po skončení války za úkol přebrání statků, půdy a podniků po vyhnaných Němcích. Jedinou podmínkou, která se na počátku osídlování u prvních národních správců vyžadovala, byla národnostní a politická spolehlivost. Z Benešova dekretu č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945 lze vyčíst, že z pohledu státu byly za státně nespolehlivé považovány osoby, které byly národnosti německé nebo maďarské, dále osoby, „*kteřé vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svéstí hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty*“, nebo ty osoby, které se „*staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti*.“³⁶ Často, především v případě prvních, narychlo stanovených správců, se sice jednalo o státně

³⁴ Srov. KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumova*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990, s. 101.

³⁵ Např. Dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. 21. 6. 1945. In: ASPI [právní informační systém] Praha: Wolters Kluwer ČR a Dekret č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. 20. 7. 1945. In: ASPI [právní informační systém] Praha: Wolters Kluwer ČR.

³⁶ Dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. 19. 5. 1945. In: ASPI [právní informační systém] Praha: Wolters Kluwer ČR.

spolehlivé osoby, ale zároveň také o nekompetentní a chamtivé hospodáře, kteří namísto výkonu dobré správy upřednostňovali své zájmy, čímž bránili správnému fungování nově osídlených regionů.³⁷

Zvláště v prvních poválečných týdnech a měsících, kdy nebylo nové osídlování pohraničí příliš organizováno, využili někteří lidé chaotických poměrů k zabránění majetku, na jehož přidělení bylo nutné úředního procesu. Někteří v pohraničí zůstali, jiní se takto obohaceni brzy vrátili zpět do pohraničí. V tisku byli tito lidé označováni za tzv. zlatokopy, přičemž toto označení se běžně užívalo i mezi lidmi, kteří se do pohraničí přistěhovali s úmyslem zde zůstat natrvalo.³⁸

V souvislosti se zlatokopy se na základě provedených rozhovorů s usedlíky té doby³⁹ objevuje první náznak společné identity, rozlišení na „my a oni“, protože kolektivní identita není založena pouze na aspektech podobnosti, ale zároveň na odlišnosti a rozdílnosti vůči druhým⁴⁰, tedy uvědomění si této sociálně konstruované hranice. Zjistný motiv příchodu zlatokopů a rychlé obohacení majetkem bylo těmi, kdo se rozhodli se zde usídlit natrvalo, vnímáno amorálně a vypočítavě. Tito lidé, kteří se rozhodli si nový domov vybudovat, svým jednáním (odsouzením zlatokopů) „manifestují vztah k pohraničí, čímž současně legitimizují a potvrzují své domovy.“⁴¹

2.1.2 Migrace z vnitrozemí

Nejpočetnější skupinou přistěhovalců do pohraničních oblastí byli lidé, kteří v příležitosti osídlení pohraničních oblastí viděli šanci, která měla zlepšit jejich životy. Motivy, které tito lidé měli pro přestěhování, lze zjistit provedením rozhovorů s dotčenými pamětníky. Autoři výzkumů, kteří se těmito motivy zabývali,⁴² se shodují, že tím

³⁷ Český rozhlas Vltava. Pojď s námi budovat pohraničí. 2019 [online] [cit. 23.11.2021]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/pojd-s-nami-budovat-pohranici-z-knihy-andrease-wiedemanna-nemeckeho-historika-8113002>.

³⁸ Srov. ARBURG, A., STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, s. 188.

³⁹ Srov. ROUBAL, O. *Biografická identita v pohraničí: teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha: Professional Publishing, 2013.

⁴⁰ Srov. HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, 2004, s. 363.

⁴¹ ROUBAL, O. *Biografická identita v pohraničí: teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha: Professional Publishing, 2013, s. 94-95.

⁴² Např. WIEDEMANN, A. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha: Prostor, 2016; ROUBAL, O. *Biografická identita v pohraničí: teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha: Professional Publishing, 2013; ČAPKA, F., SLEZÁK L., VACULÍK, J. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005.

nejzásadnějším stimulem pro opuštění domova a osídlení pohraničí, byla vidina zlepšení sociálních a ekonomických podmínek, neboť většina migrantů z vnitrozemí pocházela ze sociálně slabých vrstev. K rozsáhlému zájmu o přesídlení výrazně přispěla i propaganda, např. pomocí agitačních plakátů Osídlovacího úřadu, které lákaly k „radostnému životu pod vlastní střechou“.⁴³

Zde považuji za vhodné zmínit konceptualizaci migrace, kterou rozpracoval Everett S. Lee, známou jako síly push a pull, ačkoliv si uvědomuji že se jedná o přístup, který je pouze výzkumný a analytický, a tedy obecný, a dnes již téměř nevyužívaný pro chybějící aspekt individuálního přístupu k důvodům samotného migranta. Lee předpokládá, že k migraci se lidé uchylují dobrovolně a sami se rozhodují, zda a kam se přestěhují, a to na základě faktorů, které je z místa bydliště vypuzují (push faktor) a naopak, které je do nového místa přitahují (pull faktor). Dále se počítá i s osobními faktory (např. neochota se přestěhovat) a překážkami (např. nedostatek financí pro přestěhování).⁴⁴

V případě poválečného doosídlování pohraničí tak lze shrnout, že velmi silným pull faktorem byl ekonomický aspekt (tedy příležitost vlastního nebo většího bydlení, zisk movitého majetku nebo lepšího zaměstnání). Vidina zlepšení životních podmínek tak převážila nad ztrátou dosavadního domova, opuštění širší rodiny, nutností následné adaptace v cizím prostředí i v obvykle nehostinných podmínkách podhorských oblastí. Jak již bylo uvedeno výše, ochotě dosídlit pohraničí velmi silně přispěla rozsáhlá propaganda, a tak se často stávalo, že nově příchozí byli nepříjemně překvapeni prostředím i sociálními poměry, do kterých přišli. Někteří se vrátili zpět do svého původního domova, většina se ale s novými podmínkami musela dlouho sžívat.⁴⁵

2.1.3 Služební migrace

Další skupinou osob, která přispěla k doosídlení pohraničí, byli lidé, kteří byli přeloženi v rámci svých pracovních nebo služebních povinností, což bylo realizováno tzv. umístěnkou. Jednalo se o přesuny v rámci podniků ve státním aparátu nebo v souvislosti se zřízením pohraniční stráže (přesuny policie a vojáků). Tito lidé, na rozdíl od předchozí skupiny

⁴³ Agitační plakát Osídlovacího úřadu z přílohy č. 1 této práce.

⁴⁴ Srov. UHEREK, Z., HONUSKOVÁ, V., OŠTÁDALOVÁ, Š., GÜNTER, V. *Migrace: historie a současnost*. Ostrava: Občanské sdružení PANT, 2016, s. 33-35.

⁴⁵ Srov. WIEDEMANN, A. *"Pojd' s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, s. 98-104.

novoo sídlenců, kteří si mohli požádat o konkrétní místo k přestěhování (např. z důvodu blízkosti rodiny), si vybrat svůj nový domov nemohli.⁴⁶

2.2 Reemigrace

Významnou skupinou osob podílejících se na doosídlování pohraniční země, vč. Broumova, se v poválečném období stali reemigranti. Zde považují za důležité vymezit a upřesnit pojmy reemigrace a repatriace. Na rozdíl od osob v rámci repatriace, kterým byl umožněn návrat do původních existenčních, sociálních a kulturních poměrů, protože byly do zahraničí během války odvečeny, reemigranti zakládali existence zcela nové, neboť v zahraničí žili již před válkou.⁴⁷

V roce 1945 žily v zahraničí více než dva miliony osob hlásící se k české nebo slovenské národnosti, více než polovina z nich žila v USA, a dále také v Rakousku, Rumunsku, Rusku, Německu, Polsku nebo Jugoslávii. V červenci roku 1945 vláda Československa oficiálně vyzvala tyto občany k návratu do své vlasti, a za tímto účelem byl zřízen Osídlovací úřad. Celý proces započal sjednáním součinnosti dotčených orgánů uvnitř země, vyjednáním reemigračních dohod s ostatními státy, výběrem osob vhodných k reemigraci a zajištění osidlitelných kapacit, tedy usedlostí, kam mohli být reemigranti umístěni. Po realizaci samotného transferu následovala ještě další (sociální) péče o tyto osoby.⁴⁸ I po skončení reemigračního procesu se pokračovalo ve snaze tyto osoby začlenit mezi ostatní obyvatelstvo, protože rozdíly způsobené dlouholetým pobytem v zahraničí nebo neznalostí jazyka znesnadňovaly kulturní soužití. Kromě již zmiňované sociální péče, která měla usnadnit jejich integraci, byly i omezeny počty reemigrantů v jedné obci tak, aby nemohli tvořit reemigrantské enklávy.⁴⁹

Ačkoliv bylo cílem tehdejší vlády navrátit reemigranty národně a politicky spolehlivé, bylo potřeba reemigrovat ty, kteří se mohli stát pracovní silou v průmyslovém nebo zemědělském podniku, nebo se mohli stát samostatnými osídlenci v pohraničí. Protože zároveň probíhal proces doosídlování obyvatel z vnitrozemí, zemědělské pozemky a domy, do

⁴⁶ Srov. WIEDEMANN, A. *"Pojd' s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha, s. 96.

⁴⁷ Srov. VACULÍK, J. *Poválečná reemigrace a osídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 18.

⁴⁸ Ministerstvo ochrany práce a sociální péče zabezpečovalo reemigrantům šatstvo, jednorázové kapesné i jinou finanční výpomoc na náklady spojené například se stěhováním.

⁴⁹ Srov. VACULÍK, J. *Poválečná reemigrace a osídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 18-19.

nichž bylo možné se ihned nastěhovat, byly rychle rozebrány, a tak už v roce 1947 bylo vládou rozhodnuto, že reemigranti nemohou počítat s přidělením zemědělské usedlosti nebo samostatné živnosti a budou umístováni na dělnické pozice do průmyslových podniků. Kapacit pro doosídlení v pohraničí byl nadbytek, ale jejich zdevastovaný stav (týkalo se primárně přidělených Německých podniků) znemožňoval výkon výdělečné činnosti a stejně tak bylo v pohraničí problematické umístit reemigranty do průmyslových podniků, kde by dosahovali vyšších mezd nežli v zemědělství.⁵⁰ Procesem reemigrace bylo k 22. 5. 1947 do Broumovského okresu doosídleno 1 114 reemigrantů.⁵¹

⁵⁰ Srov. VACULÍK, J. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 22.

⁵¹ Srov. VACULÍK, J. *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 148.

3 Postavení Broumova optikou teorie polarizace prostoru

Doposud byly v této práci popsány historické události, které výrazně ovlivnily region Broumova včetně samotného města Broumov. Lze shrnout, že město Broumov prodělalo v poválečném období zásadní výměnu obyvatelstva. Lidé, kteří zde měli svůj domov, byli vyhnáni, nebo odešli sami, a na jejich místo přišli lidé z různých oblastí Československa i ze zahraničí, kteří si svůj vztah k novému území a domovu museli teprve začít budovat. Území tedy prošlo velmi specifickým historickým vývojem zvláště v poválečném období. V následujících podkapitolách se práce bude zabývat současným postavením Broumova, na něhož budou aplikovány přístupy zabývající se studiem polarizace prostoru, přičemž zvolená teorie bude dále rozvinuta na konkrétních datech města Broumov.

3.1 Vybrané přístupy ve studiích polarizovaného prostoru

V současné době se již problematika regionálního vývoje dostává do popředí zájmu politiků a odborné veřejnosti i v České republice, ačkoliv v zemích západní Evropy má oblast územního rozvoje významnou tradici. Může to být dáno malou rozlohou území českého státu i zanedbatelnými rozdíly mezi regiony v 90. letech 20. století.⁵² Dnes je regionálnímu vývoji věnována pozornost a aktuálnost jejího studia se stále zvyšuje (důvodem je i snaha o získání finanční podpory Evropské unie, která se regionální politikou významně zabývá). Publikace Davida Uhlíře a Jiřího Blažka⁵³ nabízí velmi systematický přehled ekonomických přístupů a teorií regionálního rozvoje, a proto z ní bude čerpáno při následujícím podání přehledu teorií, jejich obecné charakteristice a klasifikaci.

Velmi důležitým prvotním rozlišením všech teorií je jejich dělení do dvou dichotomických skupin (na základě tohoto rozlišení jsou v textu dále členěny hlavní obecné přístupy v otázce územního rozvoje). Takové přístupy, které předpokládají přirozené vyrovnávání regionálního vývoje (resp. postupné vyrovnávání jejich úrovně) jsou označovány jako konvergenční teorie. Naopak přístupy, které tvrdí, že v průběhu vývoje dochází k zvětšování rozdílů mezi regiony, jsou označovány jako divergenční. Zastánci obou směrů zároveň neopomínají existenci i opačných procesů, ale považují je za nahodilé, dočasné

⁵² Srov. BLAŽEK, J. Teorie regionálního vývoje: je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? *Geografie* 104 (3), 1999, s. 141.

⁵³ Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020.

a nevýznamné.⁵⁴ Klasifikaci teorií regionálního rozvoje lze založit na vývojových etapách, ve kterých se jednotlivé přístupy v regionech uplatnily. Mezi konvergenční teorie lze zařadit přístup neoklasický a částečně neoliberální (např. nová teorie růstu), za divergenční je považován přístup keynesiánský, neomarxistický, institucionální a částečně neoliberální (teorie závislosti na ušlé cestě).⁵⁵ Pro další uchopení tématu je nutné více přiblížit přístupy, které patří do skupiny teorií jádro – periferie. Některé tyto dílčí teorie ospravedlňují zásahy státu do ekonomiky, tedy lze je souhrnně považovat za teorie blízké keynesiánskému chápání.⁵⁶ Následující teorie považují nerovnoměrný vývoj za přirozený a samozřejmý stav a svou podstatou se řadí mezi divergenční teorie.

V této části práce je v rámci modelu jádro-periferie důležitý samotný pojem periferie, přičemž neexistuje jednoznačná definice a v literatuře lze najít mnoho různých pojetí. Podle Tomáše Havlíčka a Pavla Chromého je periferie specifickým územím, který je výsledkem nerovnoměrného vývoje společnosti a dále nerovnoměrného působení ekonomických, sociálních, kulturních a fyzickogeografických faktorů, což má za následek nedostatečnou integraci na daném místě a v čase dominujících procesů a struktur.⁵⁷ Tato nemožnost integrace do rozvojového prostoru má za následek nedostatečně využitý potenciál regionu nebo města. Zde je nutné poznamenat, že tato perifernost je dána časem a je proměnlivá. Pojem jádra je pak opakem periferie, tedy vyspělým, technologickým a ekonomickým centrem.

V 50. letech 20. st. byly vytvořeny teorie růstových pólů, jejímiž autory jsou francouzští ekonomové François Perroux a Jacques Boudeville, který Perrouxovu teorii dále rozpracoval a je známa pod názvem teorie růstových center a růstových os. Zásadními pojmy v Perrouxově teorii jsou hnací a hnaná odvětví. Hnací odvětví chápe jako dynamické a rostoucí odvětví, jemuž dominují silně se rozvíjející podniky a firmy. Tyto firmy vysílají hnaným odvětvím rozvojové impulzy, které jim umožní růst. Území, která jsou hustě pokryta hnacím odvětvím, považuje za jádro, přičemž vliv hnacího odvětví na hnané klesá s rostoucí vzdáleností od jádra, čímž narůstá perifernost regionu. Boudeville tuto myšlenku přenesl do

⁵⁴ Srov. BLAŽEK, J. Teorie regionálního vývoje: je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? *Geografie* 104 (3), 1999, s. 142.

⁵⁵ Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020, s. 13.

⁵⁶ Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020, s. 65.

⁵⁷ Srov. HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA M. *Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí*. In Novotná M. (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s.15.

prostoru a za pól růstu považuje nikoliv skupinu hnacích odvětví, ale region, resp. koncentraci hnacích odvětví v území. Že má tato teorie své limity, se ukázalo při její aplikaci v praxi, kdy bylo zjištěno, že k ekonomickému růstu regionu nestačí pouze alokace hnacích odvětví, ale musí dojít také k proměně sociálního a ekonomického prostředí v daném území.⁵⁸

Dalším přístupem ze skupiny teorií jádro – periferie je teorie nerovnoměrného rozvoje, kterou vytvořil Albert Hirschman v 60. letech 20. st. Ten se primárně věnoval otázkám vývoje v rozvojových zemích, kde uplatnil své zkušenosti z Latinské Ameriky, kde působil jako ekonomický expert. Jeho teorie může být platná nejen pro rozvojové země, ale i pro zaostalé regiony v jinak vyspělých státech. Tato teorie je postavena na přesvědčení, že rozdíly mezi regiony jsou nezbytnou podmínkou růstu a hlavními mechanismy, které prohlubování nerovnoměrného vývoje způsobují, je např. konkurence a selektivní migrace lidí a kapitálu. Změny v nerovnoměrném rozvoji lze provést pomocí firem a lidí, jimiž je nutné nejprve posílit jádro a pomocí ekonomické politiky (např. snížením daní) pomoci periferiím.⁵⁹

John Friedmann je autorem obecné teorie polarizovaného rozvoje (zároveň zavedl pojem jádro-periferie), která vychází z výše uvedené teorie nerovnoměrného rozvoje. Svůj přístup staví na míře autonomie, vztahů autority (jádro) a podřízenosti (periferie). V jádru spatřuje nejvyšší stupeň autonomie a zároveň poukazuje na jeho schopnost vytvářet inovace, čímž dochází ke zvyšující se dominanci jádra nad periferií. Podle Friedmanna je nutné pozitivní vazby jádra a periferie posilovat tak, aby se snižovaly jejich rozdíly, a to za pomoci vytvoření systému městských regionů a rozvoje hierarchického systému měst.⁶⁰

Gunnar Myrdal je autorem teorie kumulativních příčin a na rozdíl od ostatních výše zmiňovaných nezapomíná, že problémy nerovnoměrného vývoje nejsou dány pouze geografickými nebo ekonomickými aspekty, ale tvrdí, že je nutné vývoj studovat v souvislosti s analýzou sociálních rozdílů. Pro teoretické uchopení regionu Broumovska byl zvolen právě tento přístup, který je více přiblížen v následující kapitole.

⁵⁸ Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020, s. 68 – 73.

⁵⁹ Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020, s. 77 – 87.

⁶⁰ Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020, s. 87 – 90.

3.1.1 Teorie kumulovaných příčin

Švédský ekonom Gunnar Myrdal staví svoji teorii kumulovaných příčin na přesvědčení, že v sociálním systému nedochází k automatické tendenci ke stabilizaci (tedy, že změna vyvolá změnu opačného směru), ale naopak tvrdí, že změny vyvolají další změny, které ji umocní. Této tezi lze porozumět i tak, že prvotní změna v nerovnoměrném vývoji implikuje změny sekundární, které primární změnu posilují, a vše se děje ve stejném směru. V kontextu tohoto přesvědčení Myrdal zavádí model oběžné kumulativní kauzality, jehož aplikace různými autory vede k odlišným řetězcům tzv. začarovaného kruhu.⁶¹ Periferní územím je podle Myrdala taková oblast, ve které se trend nepříznivého vývoje výrazně projevuje a lze v něm kauzalitu spatřovat.

Autor dále rozlišuje mechanismy, které dopadají z jádra na méně vyspělé regiony a označuje je jako backwash effect (negativní dopady, které jsou příčinou zvyšující se perifernosti) a spread effects (pozitivní efekty). Příkladem negativního dopadu z jádra na periferii může být odliv kapitálu a lidí (snižování hustoty obyvatel a jejich vysoká nezaměstnanost), za pozitivní dopady lze považovat delegaci informací a inovací z centra na periferii. Myrdal připouští, že i k pozitivním efektům od jádra na periferii docházet může, ale považuje je spíše za výjimečné a je přesvědčen, že většina těchto kumulativních mechanismů je negativní. K překonání zaostalosti je podle Myrdala potřebné zavedení nebo posílení integrovaného rozvojového plánu, a tak lze v jeho teorii nalézt prvky institucionalismu a snahu o propojení politických, ekonomických a sociálních postojů.⁶²

3.2 Broumov periferií

Výstupem této práce by mělo být zjištění míry vlivu poválečného doosídlování Broumova na současný život jeho obyvatel. V následující části této práce bude na základě geografických a socioekonomických faktorů zjištěno, zda lze město Broumov považovat za periferii, aby bylo možné s modelem jádro (centrum) – periferie v kontextu polarizace prostoru dále pracovat.

Definovat periferní oblasti lze odlišnými přístupy, které závisí na konkrétním typu zkoumané oblasti. Periferní oblasti lze zkoumat z pohledu globálního, kontinentálního nebo

⁶¹ Např. MUSIL, J., MÜLLER, J. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis* 44(2), 2008, s. 346.

⁶² Srov. BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020, s. 73 – 78.

regionálního (případně lokálního), tj. na úrovni jednoho státu. Tato práce se bude periferností města Broumov zabývat z úrovně regionální (státní). Perifernost Broumova bude sledována na základě subjektivních a objektivních faktorů, zjištěná data budou porovnána s průměrnými celostátními daty nebo údaji z jiných periferních území. Výsledkem bude zhodnocení zda, a případně v jakých oblastech lze o Broumovu hovořit jako o periferním území.

3.2.1 Objektívni faktory perifernosti

Aby bylo možné případnou perifernost konstatovat, je nutné si předem zvolit aspekty perifernosti, které budou zkoumány. V závislosti na zvolených faktorech lze dojít k velmi různým datům a mapám území, které tyto oblasti zdůrazňují. Při volbě těchto aspektů práce vycházela z odborné literatury⁶³ a byly zvoleny faktory fyzickogeografické, sociálně – demografické a zaměstnanost. Periferní území lze definovat geografickou izolovaností území, vysokou mírou nezaměstnanosti, nízkou hustotou zalidnění, nízkou úrovní vzdělání, vysokým podílem osob v exekuci, odlivem obyvatelstva z území a jeho stárnutím.

3.2.1.1 Fyzickogeografické aspekty

Prvním zkoumaným aspektem je tedy geografická poloha města nebo regionu. V literatuře⁶⁴ je rozlišováno na perifernost vnější (území na státních hranicích) a vnitřní (území uvnitř jednoho státu, která se nachází na zlomových hranicích např. krajů nebo okresů). Broumovsko jakožto pohraniční území je v kontextu tohoto rozlišení periferií vnější. Jak bylo uvedeno výše, město Broumov se nachází v Broumovském výběžku, který je ze třech světových stran obklopen územím Polska a jeho vzdálenost na státní hranici je cca 10 km. Tato bariéra v podobě státních hranic se bude časem stírat vlivem snadného překročení hranic (Schengenský prostor) i stále větší přeshraniční spoluprací za finanční podpory fondů Evropské unie, která by mohla být jednou z možných cest k deperiferizaci území.

Broumovský výběžek je tedy ze své podstaty izolovaným územím směrem do českého území a tento fakt souvisí i s dopravní obslužností směrem ke dvěma nejdůležitějším správním obvodům, tj. okresnímu městu Náchod a krajskému městu Hradec Králové.

⁶³ HAVLÍČEK, T., JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M. Vybrané teoretickometodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In Novotná, M. (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 6; DUFEK, J., MINAŘÍK, B. *Lidské zdroje jako významný faktor rozvojového potenciálu krajů České republiky*. Praha: VŠE, 2010, s. 2.

⁶⁴ Např. SZCZYRBA, Z. Venkovský maloobchod v Česku a jeho nová pozice: diskusní příspěvek k problematice periferních oblastí. In Novotná, M. (ed.) *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 53.

Frekvence denních spojů městské hromadné dopravy mezi těmito městy a Broumovem je více než dostatečná⁶⁵, protože všechny spoje leží na stejné dopravní ose. Časová zátěž k přepravě pro cestující je již značně sporná, protože doprava do okresního města Náchod trvá cca jednu hodinu a do krajského dokonce dvě. To může být významnou překážkou pro pracovní mobilitu směrem z města i do něho.

3.2.1.2 Sociálně – demografické aspekty

Dalším vybraným ukazatelem jsou sociálně – demografické faktory. V první kapitole této práce byl nastíněn demografický vývoj v letech 1900 – 1961 a bylo prokázáno, že během let 1930 až 1950 došlo k významnému úbytku počtu broumovských obyvatel bezmála o polovinu. Protože jedním z výrazných faktorů perifernosti je stálý úbytek obyvatelstva, je nutné zjistit aktuální vývoj počtu i celkové a migrační přírůstky. Data byla zkoumána za období od roku 2010 do roku 2020.

Tabulka 1: Demografický vývoj počtu obyvatel v Broumově v letech 2010 - 2020

Rok	Stav 31.12.	Narození	Zemřelí	Přistě-hovalí	Vystě-hovalí	Přírůstek přirozený	Přírůstek migrační	Přírůstek celkový
2010	7 902	87	79	137	220	8	-83	-75
2011	7 783	73	83	195	227	-10	-32	-42
2012	7 793	89	94	211	196	-5	15	10
2013	7 753	71	84	191	218	-13	-27	-40
2014	7 695	65	69	157	211	-4	-54	-58
2015	7 604	90	97	145	229	-7	-84	-91
2016	7 586	88	57	191	240	31	-49	-18
2017	7 524	75	77	171	231	-2	-60	-62
2018	7 444	89	89	178	258	-	-80	-80
2019	7 370	91	84	167	248	7	-81	-74
2020	7 272	80	85	118	211	-5	-93	-98

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Z Tabulky 1 vyplývají tato zjištění:

- 1) V posledních deseti letech má vývoj počtu obyvatel klesající tendenci.
- 2) Průměrný přirozený přírůstek (tj. poměr narozených a zemřelých) v posledních deseti letech se rovná nule.

⁶⁵ V pracovní dny je možné využít min. jednoho spoje za hodinu v obou směrech, a to autobusových i vlakových.

3) Průměrný migrační přírůstek (tj. poměr vystěhovaných a přistěhovaných) v posledních deseti letech se rovná -57, z čehož vyplývá i celkový záporný přírůstek. Počet vystěhovaných se navíc v posledních letech stále zvyšuje.

Dalším faktorem perifernosti území je stárnutí jeho obyvatelstva, které se dle zjištěných dat v Broumově stále prohlubuje. Snižuje se počet obyvatel ve věku 15 – 65 let, a naopak se neustále zvyšuje počet osob starších 65 let. Průměrný věk obyvatel města Broumov je vyšší než hodnota průměrného věku celé České republiky, která v roce 2020 činila 42,6 let.⁶⁶

Tabulka 2: Věková struktura obyvatel Broumova v letech 2016 - 2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Počet obyvatel celkem	7 586	7 524	7 444	7 370	7 272
0-14 let	1 184	1 164	1 148	1 135	1 097
15-65 let	4 855	4 774	4 698	4 613	4 530
65 a více	1 547	1 586	1 598	1 622	1 645
Průměrný věk	42,1	42,5	42,9	43,3	43,7

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Nízká hustota zalidnění je dalším faktorem perifernosti. Hustota zalidnění obyvatelstva a její zkoumání na úrovni obce může být zavádějící, protože tato data závisí na velikosti katastru obce, byly pro následující sběr dat využity údaje za celý správní obvod Broumov. Ze zjištěných dat v Tabulce 3 vyplývá, že se ve zkoumaném období každý rok zvětšuje výměra lesních pozemků a současně dochází ke zmenšování zemědělské půdy i zastavěné plochy. Hustota zalidnění má klesající tendenci a pohybuje se okolo 60 osob na km².

Tabulka 3: Vývoj hustoty zalidnění města Broumov v letech 2016 - 2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Výměra v ha	25 938	25 934	25 935	25 937	
zemědělská půda	14 888	14 878	14 853	14 843	14 826
lesní pozemky	9 030	9 027	9 064	9 066	9 073
zastavěné plochy	301	301	300	298	296
Hustota zalidnění (osoby/km²)	62,7	62,2	61,8	61,2	60,9

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

⁶⁶ Český statistický úřad. Aktuální populační vývoj v kostce. 2021 [online] [cit. 15. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>.

Porovnání hustoty zalidnění s hodnotou celorepublikovou je také problematické, a tak bylo využito dat projektu Obce v datech⁶⁷, který mimo jiného zkoumá index kvality života ve městech v České republice. Z malých měst (s počtem obyvatel do 10 000 obyvatel) vychází nejhůře index kvality života spolu s Broumovem také městu Tanvald nebo Králíky (okres Ústí nad Orlicí), takže se i zde dá předpokládat určitá perifernost regionu, a proto jsou tyto dva správní obvody vhodné pro porovnání míry hustoty obyvatelstva. V Tanvaldu se hustota zalidnění pohybuje okolo 106 os./km² a má klesající tendenci. Stejně směřování lze sledovat ve správním obvodu Králíky, přičemž se tato hodnota pohybuje dokonce okolo 54 os./km².

Ačkoliv se národnostní složení neřadí mezi významné aspekty perifernosti, vzhledem k poválečné výměně obyvatelstva považují za důležité provést analýzu i těchto dat, tedy zjistit, do jaké míry se poválečné doosídlování podepsalo na současném národnostním složení obyvatel města. V Tabulce 5 jsou porovnány národnostní menšiny v Broumově s daty ČR, které vychází ze zjištěných dat Sčítání lidí, domů a bytů 2011 (dále jen SLDB 2011).

Tabulka 4: Národnostní složení ORP Broumov a ČR dle SLDB 2011

		ORP Broumov		ČR	
		Počet obyvatel	%	Počet obyvatel	%
Obyvatelstvo	celkem	16 312		10 436 560	
z toho podle národnosti	česká*	10 836	66,43 %	7 245 639	69,43 %
	slovenská	268	1,64 %	147 152	1,41 %
	polská	44	0,27 %	39 096	0,37 %
	německá	86	0,53 %	18 658	0,18 %
	romská	16	0,10 %	5 135	0,05 %
	maďarská	25	0,15 %	8 920	0,09 %
	neuvedeno	4 861	29,80 %	2 642 666	25,32 %

* česká národnost = česká + moravská + slezská

Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů 2011, vlastní zpracování

Z této statistiky vyplývá, že ve správním obvodu Broumov se (oproti celostátním datům) nadprůměrný počet obyvatel hlásí k německé, slovenské a romské národnosti. Tato

⁶⁷ Obce v datech, s.r.o. [online] [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://www.obcevdtech.cz/>.

data jsou ale významně zkreslena faktem, že bezmála třetina obyvatel svoji národnost neuvedla.

V roce 2011 se v rámci SLDB 2011 k romské národnosti přihlásilo 16 osob, ačkoliv např. projekt zadáný Úřadem vlády ČR zabývající se dlouhodobým monitoringem romských lokalit, vč. Broumova, odhadl ve své výzkumné zprávě z roku 2009 jejich počet na 400 – 800 osob.⁶⁸ Rozdílnost těchto výsledků spočívá v metodologii sběru dat, kdy SLDB 2011 provádí sčítání na základě subjektivního přihlášení se k identitě, a nikoliv na základě etnické příslušnosti. Další výzkum, který byl proveden agenturou pro sociální začleňování v roce 2018, počet minoritních osob žijících ve vyloučených lokalitách odhadl dokonce na 10 % všech obyvatel.⁶⁹ Procesem sociálního vyloučení osob v Broumově se intenzivně zabývá Městský úřad, Základní škola Kladská, Úřad práce ČR, ale i organizace jako např. Naděje Broumov.

Za další znak perifernosti byla zvolena dluhová zatíženost, resp. podíl osob v exekuci. Nejnovější celostátní analýza podílů exekucí s rozpadem na obce a správní obvody byla vyhotovena k roku 2019. Z mapy je výrazně zřetelné, že nejvíce osob v exekuci žije v obcích při severozápadní státní hranici ČR (Ústecký a Karlovarský kraj), na Ostravsku a také v Broumově. Podíl osob exekuci v roce 2019 ve správním obvodu Broumov dosahoval 16,51 %, což je v porovnání s celostátním údajem 8,6 % alarmující výsledek. Problémem není pouze počet osob v exekuci žijících v Broumově, ale i jejich více četnost, protože průměrný počet exekucí na jednu osobu dosahoval hodnoty 6,6. Správní obvod Broumov je v této oblasti dokonce čtrnáctým nejhorším (nejvíce zatíženým) obvodem v České republice.⁷⁰

Podrobnou statistiku vzdělanosti na úroveň obcí přináší pravidelné Sčítání lidu, domů a bytů. Bohužel v době psaní této práce nebyly vyhotoveny výsledky za rok 2021, a tak jsou tato data omezena na rok 2011. Obyvatelé správního obvodu Broumov patří mezi podprůměrně vzdělané v rámci Královéhradeckého kraje (dále jen KHK) i České republiky. V roce 2011 dosahovalo v Broumově základního vzdělání 22,9 % (v KHK 17,4 %, v ČR 17,5 %), středního vzdělání s vyučením 41 % (v KHK 35,2 %, v ČR 33 %), s úplným středním vzděláním 21,7 % (v KHK 31,6 %, v ČR 31,2 %) a vysokoškolského vzdělání

⁶⁸ Vláda ČR. Dlouhodobý monitoring situace romských lokalit – Broumov. Praha: 2009 [online] [cit. 15.02.2022].

Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Broumov.pdf>

⁶⁹ Agentura pro sociální začleňování. Plán vzdálené dílčí podpory v oblasti podpory sociálního začleňování Město Broumov 2019 – 2021 [online] [cit. 14.01.2022]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Broumov_VDP_ZOR7.pdf.

⁷⁰ Mapa exekucí. [online] [cit. 15.02.2022]. Dostupné z: <http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>.

dosahovalo pouze 5 % (v KHK 10,4 %, v ČR 12,5 %). Nutno uvést, že při porovnání dat vzdělanostní struktury v Broumově za roky 2001 a 2011 dochází k zvyšování její úrovně.⁷¹

3.2.1.3 Ekonomické aspekty

Míra nezaměstnanosti je posledním zkoumaným objektivním faktorem, přičemž její vysoká míra je jedním ze zásadních aspektů perifernosti území. Data za období 2016 - 2021 byla získána z databáze Ministerstva práce a sociálních věcí za jednotlivé měsíce a přepočítána na roční průměr. Pro porovnání byla zjištěna také celostátní data a data za okres Náchod a Královéhradecký kraj.

Tabulka 5: Míra nezaměstnanosti ve městě Broumov, okrese Náchod, Královéhradeckém kraji a ČR v období 2016 - 2021

Míra nezaměstnanosti v %	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Česká republika	5,6	4,3	3,2	2,8	3,5	3,8
Královéhradecký kraj	4,1	3,0	2,3	2,2	2,8	2,9
okres Náchod	4,4	3,5	2,8	2,7	3,6	3,7
město Broumov	11,1	8,9	7,3	6,2	7,7	7,4

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí, vlastní zpracování

Z Tabulky 4 vyplývá, že ve srovnání s dalšími územními celky se město Broumov dlouhodobě potýká s vysokou nezaměstnaností. Ačkoliv má Královéhradecký kraj (a částečně i okres Náchod), jehož je Broumov součástí, stabilně nižší míru nezaměstnanosti oproti celorepublikovému průměru, město Broumov je výjimkou s dvojnásobnými hodnotami. Je zajímavé, že i když se míra nezaměstnanosti v posledních dvou letech na úrovni kraje a okresu mírně zvyšuje, v případě Broumova je tomu naopak.

Město Broumov se nepotýká pouze s vysokou nezaměstnaností, ale i s velkým nedostatkem pracovních míst, jak ukazuje Tabulka 5. Pro srovnání byla zjištěna data i za celý okres Náchod.

⁷¹ MAS Broumovsko. 2020 [online] [cit. 15.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mas.broumovsko.cz/wp-content/uploads/2020/12/Socioekonomicka-analyza-MAS-Broumovsko-2020.pdf>.

Tabulka 6: Počet uchazečů o zaměstnání na 1 volné pracovní místo - Broumov a okres Náchod

	Broumov			Okres Náchod		
	Počet uchazečů v prosinci	Počet volných míst v prosinci	Uchazečů na 1 volné místo	Počet uchazečů v prosinci	Počet volných míst v prosinci	Uchazečů na 1 volné místo
2016	531	34	15,6	3284	934	3,5
2017	435	52	8,4	2499	1571	1,6
2018	376	60	6,3	2249	1897	1,2
2019	344	56	6,1	2335	2027	1,2
2020	386	52	7,4	2794	1778	1,6
2021	348	41	8,5	2630	1949	1,3

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí, vlastní zpracování

3.2.2 Subjektivní faktory

Subjektivní faktory perifernosti lze rozdělit na vnější (jak je území vnímáno okolím) a vnitřní (jak je území vnímáno samotnými obyvateli) a lze je nejlépe zjistit terénním výzkumem nebo dotazníkovým šetřením. Protože výzkum v kontextu této práce proveden nebyl, byla oslovena Mgr. Anna Smékalová, koordinátorka pro místní participaci Nadačního fondu – Broumov město kultury a zároveň obyvatelka broumovského regionu, aby se ke vnímání perifernosti a jejich subjektivním faktorům vyjádřila (rozhovor v Příloze 2).

Mezi nejzásadnější faktory perifernosti participantka zařadila špatné socioekonomické podmínky podstatné části obyvatelstva, ale i nízkou komunitní soudržnost. Dále vnímá stále více se rozevírající nůžky v ekonomické a sociální oblasti, což má za následek neprostupnost sociálních skupin. Na tuto hegemonii upozorňuje i v oblasti kultury, protože ačkoliv ve městě fungují organizace, které kvalitou svých programů dosahují národní i mezinárodní úrovně, často nejsou určeny pro většinu osob žijících ve městě. Dále uvádí, že významným aspektem pro vnější negativní vnímání perifernosti města jsou žebříčky měření kvality života v obcích České republiky, které dlouhodobě stigmatizují obce, včetně Broumova, čímž negativně ovlivňují životy v těchto městech. Statistiky jsou založeny na měřitelných datech a zohledňují kritérium dostupnosti určitých vyšších služeb, specifických pro větší města (dojezdová vzdálenost) a nezohledňují velmi svérázný a osobitý ráz příhraničních měst. Lidem, kteří jsou společností označováni za obyvatele „horších, periferních měst“, pak tato nálepka může výrazně zasáhnout do jejich psychické pohody.

Perifernost Broumova dále vnímá i v přístupu k příhraniční spolupráci s Polskem, která je dle jejich slov oboustranně spíše formálního rázu a chybí vytvoření živé hranice, na které by mohli participovat i běžní občané obou příhraničních regionů, kteří by aktivním zapojením se do spolupráce mohli pomoci tuto mentální bariéru překročit. Problém prý není jen ve spolupráci příhraniční, ale i v nastavování národní a krajské finanční podpory, na jejichž kritéria město Broumov právě kvůli své velikosti často nedosáhne.

Participantka zároveň v perifernosti území vidí i velkou příležitost, protože říká, že zde žijí specifická lidé, kteří odlehlost území využívají k tvůrčí činnosti a využívání osobního potenciálu, což je jeden z důvodů, proč se sama rozhodla na Broumovsko v nedávné době přestěhovat. Často se setkává i s lidmi, kteří jsou na odlehlost regionu, nutnost občanské výpomoci a určitou nezávislost na centrech, hrdí. Proto je nutné tyto pozitivní a nadějeplné narativy vyměnit za stávající, toxické.

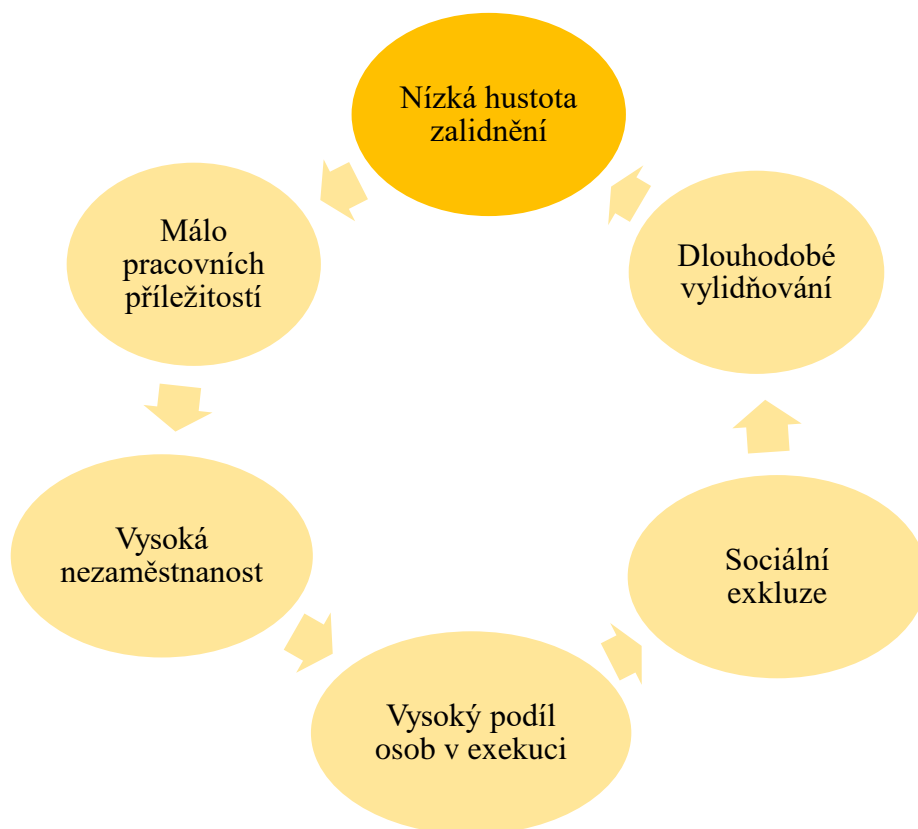
3.3 Aplikace teorie na vybrané území

V předchozích kapitolách této práce byly definovány aspekty perifernosti z „tvrdých“ dat, získaných z veřejných statistik a databází. Samotný fakt, že město Broumov se nachází v geografickém výběžku, tj. je obklopen ze třech světových stran územím jiného státu, znesnadňuje jeho strukturální postavení v rámci České republiky a tato poloha určitou perifernost území předpokládá. Když v regionu došlo k poválečné výměně obyvatel, již nikdy se nepodařilo do této oblasti navrátit alespoň obdobný počet obyvatel, který např. v roce 1910 přesahoval 11 tisíc. Jedním z největších problémů, se kterým se Broumov potýká, je úbytek obyvatel, který, jak bylo prokázáno v předchozí části textu, je způsoben stále větším migračním pohybem směrem z města. S úbytkem obyvatel souvisí i jeho stárnutí a snižující se počet osob v produktivním věku. Od obojího je odvislá i nízká hustota zalidnění, klesající výměra zemědělských pozemků a zastavěných pozemků. V broumovském regionu naopak dochází ke zvětšování výměry lesních pozemků, přičemž vysoká lesnatost je podle Marady jedním ze zásadních znaků perifernosti.⁷² Dále bylo prokázáno, že obyvatelé Broumova se potýkají s nízkou vzdělaností (ačkoliv statistiky v této oblasti naznačují zlepšení), vysokou nezaměstnaností a velmi vysokým podílem osob v exekuci. Souhrnně lze konstatovat, že město Broumov vykazuje perifernost ve všech zkoumaných objektivních faktorech, navíc v některých lze sledovat zhoršující se tendenci. Zjištěné aspekty perifernosti Broumova byly

⁷² Srov. MARADA, M. Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie* 106 (1), 2001, s. 22.

pomocí teorie kumulativních příčin G. Myrdala aplikovány na model oběžné kumulativní kauzality, který znázorňuje Diagram 1.

Diagram 1: Kauzální řetězec

Zdroj: vlastní zpracování

Výchozím bodem pro kauzální řetězec může být logicky nepříznivá poloha regionu (příhraničí, výběžek obklopený územím Polska), která ale není v důsledku ovlivnitelná, proto byl pro účely vytvoření řetězce fyzickogeografický faktor vynechán (nicméně se jedná o jeden z klíčových faktorů, který byl popsán v kapitole 3.2.1.1).⁷³ Byl proto pro tuto hypotézu zvolen aspekt nízké hustoty zalidnění, jako jeden z nejzásadnějších faktorů perifernosti, který podle teorie kumulativních příčin implikuje a prohlubuje další znaky perifernosti. Nízká hustota zalidnění může mít za následek neochotu možných investorů nebo firem přenášet své podnikatelské aktivity do Broumova, což se odráží ve velmi malém počtu

⁷³ Aby byl naplněn smysl kauzálního řetězce, faktory v něm musí být uvedeny do vztahu s ostatními významnými prvky a musí vykazovat možnou variabilitu.

pracovních příležitostí. V regionu je pak dlouhodobým jevem vysoká nezaměstnanost, slabé sociální poměry zde žijících osob, které jsou dluhově, resp. exekučně zatíženy. Tento jev pak naznačuje možnou sociální exkluzi, která má za následek vylidňování území formou migrace do příznivějších oblastí. Výchozí aspekt nízké hustoty obyvatelstva je pak stále více prohlubován.

3.4 Transkulturní perspektiva

Protože byla bakalářská práce vytvořena v rámci oboru transkulturní komunikace, je nutné na téma nahlédnout i z této perspektivy. Pojem transkulturality lze zjednodušeně definovat jako *dialog navzdory kultuře*⁷⁴, tedy dialog založený na kulturním relativismu, respektu k jinakosti a snaze překročit odlišnosti vycházející z živého sociálního konstruktů – kultury. V předchozí části práce byly definovány některé socioekonomické problémy, se kterými jsou nuceni se obyvatelé města v jejich každodenním životě potýkat, a které jsou způsobeny periferností území. Tyto faktory perifernosti mají za následek zvyšující se ekonomické a sociální rozdíly obyvatel a neprostupnost sociálních skupin. Domnívám se, že město, kde by se jeho obyvatelé cítili být jeho plnohodnotnou součástí, kdy by měli příležitost se na jeho chodu podílet, by se mohlo stát místem, kde se bude lépe žít. Protože pokud člověk na čemkoliv participuje a věnuje tomu svůj čas a energii, je v jeho zájmu, aby to dobře fungovalo, tím spíše, pokud aktivita vychází primárně od negativními vlivy postižených obyvatel.⁷⁵ Ti se ale musí potýkat s těžce prostupnou společenskou hegemonií a jejich snaha o participaci je pak o to složitější.

Obyvatele Broumova nelze považovat za stoprocentně homogenní, ale úvahy o tom, jak odlišné jsou jejich kultury, by zřejmě nikam nevedly. Není tedy důležité definovat odlišné znaky jednotlivých skupin lidí, ale naopak zdůraznit to, co mají společné, a na tomto základě dialog založit. K tomuto účelu by mohlo posloužit křesťanské pojetí osoby, tedy jako člověka s absolutní hodnotou a nepodmíněnou důstojností.⁷⁶ Dalším společným východiskem, které se zdá být vzhledem k výše popsanému charakteru Broumovska vhodnější, je založení společného dialogu na vztahu člověka k přírodě a životnímu prostředí. Protože na těchto

⁷⁴ SOKOLÍČKOVÁ, Z. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014. s. 23.

⁷⁵ Svě o tom ví pan Jiří Bartoš, obyvatel Broumova, předseda spolku Džas dureder dživipnaha a člen Komise rady pro lidská práva Královéhradeckého kraje. Více: Naše Broumovsko. *Vzájemná lhostejnost nikam nevede*. 2022. [online] [cit. 28. 3. 2022] Dostupné z: <https://nase.broumovsko.cz/hyde-park/patecni-stafeta/vzajemna-lhostejnost-nikam-nevede>.

⁷⁶ HOJDA, J. Služba jako cesta. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život* 15 (1), 2015, s. 5–11.

aspektech je každý člověk bez rozdílu existenciálně závislý. Zdenka Sokolíčková popisuje tento vztah velice výstižně: „*Závislost na přírodě není hodnotou, pro jejíž sdílení se musíme rozhodnout; je to fakt, který můžeme nebo nemusíme přijmout, ale nemůžeme jej zpochybnit. Komunikace navzdory kulturním rozdílům není utopií, jestliže si uvědomíme, že překážky vystavené kulturou lze překonat díky pochopení univerzálně lidského zájmu, jímž je obývatelná planeta.*“⁷⁷

V tomto pojetí je tedy společnou hodnotou, na které lze stavět transkulturní dialog, právě místo, v němž lidé žijí. Zejména tento akcentovaný význam prostředí může být nástrojem pro zdůraznění společné identity obyvatel navzdory jejich kulturním odlišnostem. Lidé by tak mohli společně utvářet a měnit krajinu, ve které žijí. Město (a péče o něj) by se tak mohlo stát společným prvkem, na jehož základě by mohli obyvatelé města založit kolektivní identitu, tolik potřebnou pro občanskou a společenskou pospolitost. Město, ve kterém žijí spokojení občané, je na nejlepší cestě vymanit se z negativního společenského povědomí o něm a jeho obyvatelé tak mohou snáze čelit skutečným socioekonomickým faktorům perifernosti.

Tuto teorii lze prakticky uvést v život pomocí pravidelného a dlouhodobého dialogu všech občanů města, kteří chtějí a mají co říct. Setkávání obyvatel různých sociálních vrstev ve městě by mohlo vést k „uzdravení“ Broumova - minimalizaci stále se prohlubující izolace vyloučených lokalit, občanskou soudržnost, zdůraznění společné identity a společenskou pospolitost ve městě.

Další rozměr výše uvedené teze lze spatřovat ve výzvě pro přeshraniční spolupráci s Polskem. Ekologie životního prostředí jednoho státu nekončí na jeho administrativním a politickém pomezí, a proto se může stát prostředkem k překročení nebo pomyslnému rozpuštění hranic. Ačkoliv obyvatelé příhraničních měst na obou stranách státní hranice prošli náročným historickým obdobím a mohou trpět vědomím nejasné územní identity, společné ztotožnění se s naléhavou potřebou pozitivní kultivace krajiny by pro ně mohlo být základním východiskem k dialogu.

⁷⁷ SOKOLÍČKOVÁ, Z. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 44.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo především zjistit, jaký vliv mělo poválečné doosídlování Broumova na současný život jeho obyvatel. Bylo prokázáno, že odsunem německého obyvatelstva po druhé světové válce došlo k významnému úbytku počtu osob žijících v Broumově (mezi lety 1930 a 1950) téměř o polovinu. Od konce šedesátých let počet obyvatel stagnuje, respektive dochází k jeho neustálému snižování, a tak ačkoliv byl proces doosídlování na Broumovsku veskrze úspěšný, nikdy se nepodařilo tuto oblast zcela doosídlit. Podobně jako v jiných příhraničních oblastech, které byly bezprostředně po válce neřízeně osídlovány, se mezi prvními příchozími objevili lidé, kteří neměli zájem se zde usadit a žít, a kteří prvotní chaos využili ve vlastní prospěch a obohacení. Tito „zlatokopové“ a nekompetentní národní správci ztěžovali průběh osídlování území. V rámci poválečného osídlování přicházeli do Broumova lidé, kteří v doosídlení viděli příležitost ke zlepšení sociálních a ekonomických podmínek, protože se často jednalo o sociálně slabší vrstvu obyvatel.

Jedním z dílčích cílů této práce bylo zjištění, zda obecné povědomí o městě Broumov jakožto o periférii je oprávněné. Na základě zjištěných dat byla jeho perifernost (především v rozměru sociálním) prokázána ve všech zkoumaných objektivních faktorech, jakými jsou například vylidňování obyvatelstva, jeho stárnutí, nízká vzdělanost, vysoká nezaměstnanost a zadluženost. Dle sdělení koordinátorky pro místní participaci Nadační fondu – Broumov město kultury Mgr. Smékalové někteří obyvatelé ve smyslu perifernosti města subjektivně vnímají málo pracovních příležitostí a nedostatek služeb (zdravotních, ubytovacích, stravovacích).

Z vybraných aspektů perifernosti byl na základě Myrdalovy teorie kumulovaných příčin vytvořen model kumulativní kauzality, tzv. kauzální řetězec. Ten vychází z faktoru nízké hustoty obyvatelstva, se kterou se město potýká již od historické fáze doosídlování pohraničí. Tento primární činitel je dalšími faktory (málo pracovních příležitostí, vysoká nezaměstnanost, sociální exkluze, dluhová zatíženost a dlouhodobé vylidňování) neustále prohlubován. Východiskem z tohoto kauzálního řetězce je přetnutí některého z procesů kumulativní kauzality, které následně podle principu teorie kumulativních příčin změni charakter procesů ostatních.⁷⁸

⁷⁸ Srov. MUSIL, J., MÜLLER, J. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis* 44(2), 2008, s. 346.

Protože Broumov je městem tak specifickým a na kulturní památky velmi bohatým místem, nabízí se jako jedna z možných cest k deperiferizaci posílení ekonomických aktivit v oblasti diverzifikovaného cestovního ruchu, zaměřeného na kulturu a zdůraznění genia loci lokality. Někteří obyvatelé města i jeho představitelé⁷⁹ si bohatou kulturní tradici Broumovska velice dobře uvědomují, o čemž svědčí široká paleta různých spolků a organizací, které se o toto bohatství starají a mají snahu ho rozvíjet.⁸⁰ Zvýšený turistický zájem o město by mohl znamenat růst pracovních příležitostí pro stávající občany nebo ochotu firem zde začít své podnikatelské aktivity provozovat. Právě posílením cestovního ruchu by se mohla vytvořit pracovní místa i pro nekvalifikované a méně kvalifikované občany (např. v ubytovacích službách). Tím by došlo ke snížení míry nezaměstnanosti a sociální exkluze, a tedy by se migrační saldo odstěhovaných mohlo přiblížit nule, čímž by se zvýšila (nebo by se alespoň přestala snižovat) hustota obyvatel.

Ačkoliv lze považovat sociální rozměr perifernosti Broumova za potvrzený, nelze ho stejnou měrou vnímat v oblasti kulturní. Město je pro určitou část jeho obyvatel (a nejen pro ně) specificky vhodným místem pro tvorbu a rozvoj osobního potenciálu, pro identifikaci člověka s přírodou, velkou příležitostí a novým začátkem. Jako vhodné příklady mohou posloužit nedávné zařazení Broumovské skupiny kostelů mezi národní kulturní památky naší země nebo činnost Agentury pro rozvoj Broumovska, která se zabývá kandidaturou města Broumov na titul Evropského hlavního města kultury (dále jen EHMK). Již samotné zpracování projektu pro kandidaturu na titul EHMK městu přinese kromě jiného dlouhodobou kulturní strategii na dalších deset let. Obecně se domnívám, že dlouhodobě plánovaný přístup v jakékoliv oblasti vykazuje lepší a trvalejší výsledky realizace, a tak i v případě, že Broumov se do užšího výběru kandidujících měst dále nedostane, tento významný krok zanechá pro region pozitivní odkaz.

Ačkoliv bylo prokázáno, že město Broumov je v sociálně-ekonomickém rozměru periferní oblastí, věřím, že má velmi dobře nakročeno k vymanění se z tohoto postavení. Je pak ovšem otázkou, která se zde přirozeně nabízí, zda právě perifernost města způsobující jeho specifický a osobitý ráz, v němž se odráží pozvolně plynoucí tempo života jeho obyvatel, není nositelem onoho genia loci, kterého osobně shledávám tak přitažlivým.

⁷⁹ Např. Agentura pro rozvoj Broumovska (Jan Školník), Vzdělávací a kulturní centrum Klášter Broumov, nezisková organizace Nadační fond Broumov – město kultury.

⁸⁰ Např.: Společnost pro destinační management Broumovska, o. p. s., Dobrovolný svazek obcí Broumovsko, Agentura pro rozvoj Broumovska, Naše Broumovsko.

Bibliografie

ARBURG, A., STANĚK, T. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011.

BAŠTECKÁ, L., TRENČANSKÁ, B. *Zmizelé Čechy: Broumov*. Praha: Paseka, 2013.

BLAŽEK, J. Teorie regionálního vývoje: je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? *Geografie* 104 (3), 1999: 141 – 160.

BLAŽEK, J. UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, 2020.

ČAPKA F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005.

Dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. 19. 5. 1945. In: ASPI [právní informační systém] Praha: Wolters Kluwer ČR.

Dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. 21. 6. 1945. In: ASPI [právní informační systém] Praha: Wolters Kluwer ČR.

Dekret č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. 20. 7. 1945. In: ASPI [právní informační systém] Praha: Wolters Kluwer ČR.

DUFEK, J., MINAŘÍK, B. *Lidské zdroje jako významný faktor rozvojového potenciálu krajů České republiky*. Praha: VŠE, 2010.

GELLNER, E. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003.

- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA M. Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In Novotná, M. (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, 2005: 6-24.
- HLUŠIČKOVÁ, R., MALÁ, I., KUBÁTOVÁ, L. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969.
- HOJDA, J. Služba jako cesta. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život* 15 (1), 2015: 5–11.
- HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, 2004.
- Kolektiv autorů. *Živá Historie: Sudety*. Brno: Extra Publishing, 2017.
- KOŠTÁL, Z. *Dějiny Broumova a Broumova*. Broumov: Městský národní výbor Broumov, 1990.
- KVAČEK, R., CHALUPA, A., HEYDUK, M. *Československý rok 1938*. Praha: Panorama, 1988.
- MARADA, M. Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie* 106 (1), 2001: 12 – 25.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 44(2), 2008: 321-348.
- OTTE, M. *Broumov. Historie a památky*. Broumov: Městský úřad v Broumově, 2002.
- ROUBAL, O. *Biografická identita v pohraničí: teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha: Professional Publishing, 2013.
- SOKOLÍČKOVÁ, Z. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014.
- STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945 - 1947*. Praha: Academia, 1991.
- SZCZYRBA, Z. Venkovský maloobchod v Česku a jeho nová pozice: diskusní příspěvek k problematice periferních oblastí. In Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, 2005: 53-60.

ŠPAČEK, J. *Minulost a současnost Sudet na příkladu Broumova*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

UHEREK, Z., HONUSKOVÁ, V., OŠŤÁDALOVÁ, Š., GÜNTER, V. *Migrace: historie a současnost*. Ostrava: Občanské sdružení PANT, 2016.

VACULÍK, J. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

VACULÍK, J. *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950*. Brno: Masarykova Univerzita, 1993.

WIEDEMANN, A. *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*. Praha: Prostor, 2016.

Internetové zdroje

Agentura pro sociální začleňování. Plán vzdálené dílčí podpory v oblasti podpory sociálního začleňování Město Broumov 2019 – 2021 [online] [cit. 14.01.2022]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Broumov_VDP_ZOR7.pdf.

Aktuálně. Manželé koupili na Broumovsku faru u hřbitova. Mění ji na bydlení a kulturní centrum [online] [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/obrazem/mlady-par-koupil-na-nachodsku-faru-u-hrbitova-meni-ji-na-byd/r~11ff1258764311ec9106ac1f6b220ee8/>.

Český rozhlas Vltava. Pojď s námi budovat pohraničí 2019 [online] [cit. 23.11.2021]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/pojd-s-nami-budovat-pohranici-z-knihy-andrease-wiedemanna-nemeckeho-historika-8113002>.

Český statistický úřad. [online] [cit. 23.11.2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/>.

Český statistický úřad. Aktuální populační vývoj v kostce. 2021 [online] [cit. 15. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>.

Český statistický úřad. Počet obyvatel v obcích - k 1.1.2021. [online] [cit. 20. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112021>.

DSO Broumovsko. Broumovsko – profil území. [online] [cit. 30. 11. 2021] Dostupné z: http://www.dsobroumovsko.cz/e_download.php?file=data/editor/35cs_2.pdf&original=profil_2004.pdf.

HALATKA, D. Dotyk. 28. říjen 1918: den hanby pro české Němce. 2017 [online] [cit. 16.10.2021]. Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/publicistika/28-rijen-1918-den-hanby-pro-ceske-nemce-20171026.html>.

Město Broumov. Historie města. Titulní stránka. 2012 [online] [cit. 16. 10. 2021]. Dostupné z: <https://m.broumov-mesto.cz/historie-mesta/d-2516>.

iDnes. Vandalové poničili Kříž smíření. 2002 [online] [cit. 05.12.2021]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/cerna-kronika/vandalove-ponicili-kriz-smireni.A021220_230638_krimi_pol.

MAS Broumovsko. 2020 [online] [cit. 15.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mas.broumovsko.cz/wp-content/uploads/2020/12/Socioekonomicka-analyza-MAS-Broumovsko-2020.pdf>.

Moderní dějiny. Protesty proti měnové reformě z roku 1953 v Plzni. Vzpomínky Evy Vítové a Richarda Smoly. 2013 [online] [cit. 05.12.2021]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protesty-proti-menove-reforme-z-roku-1953-v-plzni-vzpominky-evy-vitove-a-richarda-smoly/>.

Naše Broumovsko. Vzájemná lhostejnost nikam nevede. 2022. [online] [cit. 28.3.2022] Dostupné z: <https://nase.broumovsko.cz/hyde-park/patecni-stafeta/vzajemna-lhostejnost-nikam-nevede>.

Obce v datech, s.r.o. [online] [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://www.obcevdtech.cz/>.

Vláda ČR. Dlouhodobý monitoring situace romských lokalit – Broumov. 2009 [online] [cit. 15.02.2022]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Broumov.pdf>.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Demografický vývoj počtu obyvatel v Broumově v letech 2010 - 2020	30
Tabulka 2: Věková struktura obyvatel Broumova v letech 2016 - 2020.....	31
Tabulka 3: Vývoj hustoty zalidnění města Broumov v letech 2016 - 2020	31
Tabulka 4: Národnostní složení ORP Broumov a ČR dle SLDB 2011.....	32
Tabulka 5: Míra nezaměstnanosti ve městě Broumov, okrese Náchod, Královéhradeckém kraji a ČR v období 2016 - 2021	34
Tabulka 6: Počet uchazečů o zaměstnání na 1 volné pracovní místo - Broumov a okres Náchod.....	35

Seznam grafů

Graf 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1900 - 1961 ve městech Broumov, Červený Kostelec a Hronov	17
---	----

Seznam diagramů

Diagram 1: Kauzální řetězec	37
-----------------------------------	----

Seznam příloh

Příloha 1 – Fotografie

Příloha 2 – Rozhovor s Mgr. Smékalovou – koordinátorkou pro místní participaci Nadačního fondu – Broumov město kultury

Přílohy

Příloha 1 – Fotografie

Informační tabule u pomníku Kříže smíření u Teplic nad Metují (vlastní 2021)

Památník na Bukové hoře (vlastní 2021)

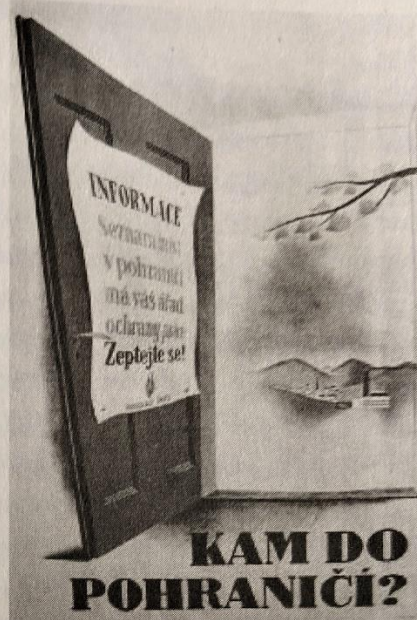

Agitační plakáty Osídlovacího úřadu

(zdroj: WIEDEMANN, A. "Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952. Praha: Prostor, 2016, s. 71)

Obr. 1: Agitační plakát Osídlovacího úřadu

Obr. 2: Agitační plakát Osídlovacího úřadu

Obr. 3: Agitační plakát Osídlovacího úřadu. Nakreslil Josef Lada, 1948

Obr. 4: Agitační plakát Osídlovacího úřadu

Příloha 2 – Rozhovor s Mgr. Smékalovou – koordinátorkou pro místní participaci Nadačního fondu – Broumov město kultury

Pokud hovořím s lidmi z mého okolí o Broumovsku, jejich názor je veskrze negativní. Region je vnímán jako zaostalý, s minimem pracovních příležitostí a vysokým podílem romského obyvatelstva. V roce 2020 ses rozhodla s rodinou na Broumovsko přestěhovat, dokonce jste v obci Martínkovice zakoupili raně barokní faru, o čemž napsal i zpravodajský server a magazín Aktuálně.cz⁸¹. Zajímá mne, co Tě na tomto odlehleém koutě České republiky zaujalo, resp. co bylo tím hlavním důvodem pro to zde začít žít.

Určitě to bylo okouzlení krajinou – pro mě a Adama bylo vždy důležité žít ve větším souladu s přírodou – nemít přírodu, jako „jít do přírody, na výlet“, ale doopravdy s ní koexistovat. Také máme rádi autentická místa, tam se nám žije dobře. Možná v tom sehrál i určitou roli covid, protože já jsem se synem na několik měsíců odjela na Broumovsko za rodiči a bylo jasné, že to dokážeme. A takže jasně, rodinné vazby. Je o dost lehčí začínat někde, kde máte alespoň pár osobních vazeb – zvláště když rekonstruuje objekt jako je naše fara.

Dalším důvodem je, že je tu spousta prostoru, ať už fyzického (nízká hustota zabydlení), tak metaforického. To je pro nás lákavé, protože jsme přirozeně tvůrčí – na mě osobně to má velice pozitivní vliv. Například v prostředí velkého města, kde je i konkurence daleko větší, jsem se mnohdy cítila až příliš ovlivňována vnějším prostředím a jeho požadavky, a tím jsem ohýbala svoje aktivity – to tady neplatí. Osobně cítím, že tady mám prostor se uplatnit ve svých potenciálech a pozitivně ovlivnit místo, kde žiju.

A pak krátce ještě dva důležité body. S Adamem máme rádi specifickou undergroundovou/alternativní kulturu Sudet (nejen Broumovska). Na Broumovsku mluvím třeba o Edenu (Undergroundový klub Eden) nebo Soulkostele ale je toho daleko víc a nejen v oblasti kultury, ale i spirituality, ekologie, komunitního života nebo podnikání. Jednoduše tady žijí specifická lidé, kteří vytvářejí věci jim vlastní – trochu to souvisí s tím předchozím bodem. Tady za mě platí, že Broumovsko není na konci, ale na začátku. Poslední věcí je naše víra ve větší decentralizaci obecně a sílu regionů (což si asi celospolečensky začínáme více uvědomovat například péči o přírodní zdroje jako je voda, půda atd.)

⁸¹ Aktuálně. Manželé koupili na Broumovsku faru u hřbitova. Mění ji na bydlení a kulturní centrum [online] [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/obrazem/mlady-par-koupil-na-nachodsku-faru-u-hrbitova-meni-ji-na-byd/r~11ff1258764311ec9106ac1f6b220ee8/>

Jo a ještě vlci! Na Broumovsku máme docela reálnou šanci se s nimi setkávat. Pro nás je to asi i docela osobní intimní příběh, ale myslím, že má mytický předobraz člověka setkávajícího se divokostí.

Jaké jste očekávali přijetí od „starousedlíků“ a bylo toto očekávání naplněno?

Na Broumovsku koluje taková chiméra o negativním vztahu starousedlíků k novousedlíkům (a naopak). Každý nás jí straší, ale my jsme se s ní doopravdy nesetkali nebo jenom minimálně ve specifických případech. Takže to „očekávání“ o tom, že to bude náročné, se nenaplnilo – ale je fakt, že v Martínkovicích nežijeme ještě tzv. na full-time, ale kombinujeme to s pobytem v Náchodě. Myslím, že k tomuto toxickému a nefunkčnímu narativu často utíkají lidé, kterým se na místě nežije nejlépe nebo jim nefungují dobré sousedské vztahy. Pro mě je to jen derivát nějaké podoby kulturní války, kam je snadné utéct a zaujmout „neměnné“ status quo a identifikovat se s tímto narativem a předávat ho dál. A tak se to neustále točí dokola.

Každopádně pro naši rodinu je extrémně důležitý pojem dobrého sousedství, který jsme se vždy snažili žít na všech místech, kterými jsme prošli. Základem této životní praxe je respekt k ostatním a zároveň vědomí sebe sama; znalost svých silných ale i slabých stránek a toho, jakým způsobem mohou být prospěšné nebo naopak ubližovat komunitě. A s tím mezi lidí přijít – to prostě funguje.

A pak něco spolutvořit – my teď třeba organizujeme obnovení Svatojiřské pouti, na které spolupracují jak „starousedlíci“, „novousedlíci“, ale třeba i čeští Němci a jde to skvěle! V tomto kontextu mi to dělení přijde ještě absurdnější, protože v podstatě jsme tady všichni „nově příchozí“ a o to víc mě dráždí postoj majority k minoritám na Broumovsku.

Jaký je Tvůj názor na perifernost Broumova, a pokud ji vnímáš, v čem nejsilněji?

Tak bezesporu je Broumov periferní ve špatné socio-ekonomické situaci podstatné části obyvatel a negativními vlivy s nimi spojenými (nízký koeficient vzdělání, stárnutí populace, velké procento lidí ohrožených sociálním vyloučením nebo v exekucích, nízká míra komunitní soudržnosti atd.). Dále rozevřené a stále více se rozevírající nůžky a s tím spojená neprostopupnost určitých sociálních skupin. Právě tyto věci spojené se společenskou kohezí se mě osobně velice dotýkají. V podstatě pro mě vytváří ne úplně příjemný pocit z města-místa, kde nefungují dobré sousedské vztahy a každý se uzavírá do svých sociálních bublin. A to je místo, kam nemám jako občanka, ale i jako vnímavá návštěvnice, důvod přicházet a pobývat

v něm. Perifernost Broumova sleduji v přístupu k příhraniční spolupráci s Polskem, která, když je, tak je často hodně formální a utilitární (ale pozor, je tomu tak i ze strany polských partnerů). Pokud nevytvoříme tzv. „aktivní hranici“ založené na skutečných lidech, jejich příbězích a aktivním spolutvoření, tak se té mentální bariéry my vs. oni jen tak nezbavíme. Zároveň pro mě má ta perifernost i svoje kouzlo, což jsem popsala v odpovědi na první otázku. Je to výzva, obrovský potenciál a konec může být i začátek – stačilo by jenom předefinovat pár pojmů a kritérií.

Existují naopak argumenty svědčící o perifernosti, které jsou Broumovsku stereotypně přisuzovány, ale podle Tebe tak úplně neplatí?

Ok, myslím, že je to podstatná část toho pitomého žebříčku měření kvality života v obcích v ČR, který dlouhodobě brutálně stigmatizuje určité regiony a obce (včetně Broumova) a právě tím velmi negativně ovlivňuje kvalitu života na daných místech. Prostě úplně absurdní paradox – ale velmi nebezpečný. Je tam třeba kritérium dostupnosti určitých služeb vyšších standardů (specifických pro větší města) a nezahrnuje se do té dojezdové vzdálenosti třeba Polsko, takže jasně, do HK to máme daleko, ale do Klodzka? Minule tam dokonce byl takový fail, že zapomněli zohlednit existenci nemocnice v Broumově, čímž město samozřejmě zase kleslo o několik příček dolů. Možná malá chyba, která ale může mít velké dopady v oblasti psychické pohody občanů atd. Proti tomu se pak mediálně vymezoval i starosta Broumova.

A asi je také určitá skepse/podceňování kreativity, kulturní a umělecké nabídky v regionech. V tom Broumovsko funguje jako příklad dobré praxe, ale na druhou stranu, já si nemyslím, že Broumovsko je o tolik „jinde“ a lepší než jiné příhraniční regiony. Za sebe třeba velmi pozitivně vnímám rozvoj skrze kulturu na Jesenicku, Šluknovsku nebo Ústecku, to jsou také fascinující příběhy.

Máš osobní zkušenost s vnímáním obyvatel Broumova ve smyslu perifernosti města? Pokud ano, v čem ji vidí oni sami?

Málo a špatně ohodnocená práce. Nedostupnost zdravotních služeb (myslím, že v Broumově není zubař). Nedostatek služeb obecně (a zejména těch s vyšší přidanou hodnotou).

Na úrovni místních hybatelů nebo stakeholderů je to také problém v nastavování mezinárodní, národní a krajské podpory (například dotací a grantů), do kterých se Broumov

často kvůli jeho velikosti nevejde. Musím ale říct, že lidé, se kterými se setkávám, nemají většinou jenom tento pocit – je kombinován s určitou „hrdostí“ na tu odlehlost. Nachází na tom i hodně kladných hodnot, jako je určitá nezávislost na centrech nebo nutnost si pomáhat, protože když máš jednu příjezdovou cestu (která je zároveň i jedinou únikovou), tak se musíš naučit žít se svými sousedy a spoluobčany.

Často slyším od místních, že v Broumově není žádné kulturní vyžití. Já mám naopak při svých návštěvách města pocit, že např. Klášter Broumov – vzdělávací a kulturní centrum realizuje velmi bohatou nabídku různých akcí pro veřejnost (přednášky, koncerty, debaty). Můžeš se pokusit do toho poskytnout svůj vhled?

Je to tak, bezesporu jsou VKCB a APRB (Agentura pro rozvoj Broumova) největšími kulturními hegemony v regionu. Bohatá je nejenom jejich kulturní nabídka, ale i spolupráce, které do regionu přináší – například s českými i mezinárodními rezidenty, kteří potom spolupracují i s dalšími subjekty ve městě. Představují program, který je opravdu na národní a v jistých ohledech i mezinárodní úrovni, a to je skvělé. Na druhou stranu hegemonie je něco před čím bychom se měli mít na pozoru i v oblasti kultury. V regionech jsme k tomu vždy trochu náchylnější. V Broumově a na Broumovsku existují ale i další instituce, které nejsou tolik vidět nebo nejsou tak zasíťované a poskytují kvalitní kulturní nabídku jiným cílovým skupinám (Město Broumov, ZUŠ, Ulita, Koupálo Janovičky ad.) a já považuji za důležité, aby jejich práce a dopad nebyla marginalizovaná.

Jaké možnosti podle Tebe v současné době město Broumov má, aby se periferizace území zastavila, případně se z Broumova stalo město, jakým si zaslouží být?

Pokusit se zastavit odliv mladých lidí, aktivně s nimi pracovat – třeba jim zavolat, když dokončují studium a připomenout jim jejich možnosti na Broumovsku. Dále systematicky vytvářet tyto „možnosti“: pracovní příležitosti (například v diverzifikovaném cestovním ruchu, regionálním rozvoji, zeleno-modré infrastruktuře nebo péči o krajinu atd.), částečně dotované bydlení na nějakou časově omezenou dobu, kvalitní vzdělávací instituce pro jejich děti atd. Další důležitou věcí, která by se měla dít (a vidím, že se to pomalu děje), je akcentování alternativních pozitivních narativů. Vystřídat ty toxické těmi pozitivními a nadějeplnými – a nemyslím tím lhaní do vlastní kapsy, protože ve funkčně a dobře zformulovaném příběhu můžete poukázat na problematické nebo negativní jevy, ale neuzavíráte se do nich a vytváříte k nim alternativy. A to, když se stane na úrovni města, jeho

institucí, ale i v rodinách, tak je podle mě jedním klíčem k úspěchu. A taky vytvořit citový a nejlépe pozitivní attachment k městu a místu, kde ty děti a mladí žijí. Dát jim možnost o spolurozhodování na chodu věcí veřejných nebo třeba o podobě místa, kde tráví volný čas. Spoluvytvoří živé místo, kam se potom chtějí vrátit.

Odsun německého obyvatelstva a poválečné doosídlování Broumova mělo na vývoj regionu velký vliv. Obyvatelé, kteří zde po staletí budovali své domovy a společnou identitu, byli nuceni odejít a na jejich místo přišli lidé z různých koutů Československa i zahraničí. Je podle Tebe tato chybějící společná identita jedním z faktorů, které periferizaci města způsobují, nebo ji prohlubují?

To je opravdu hodně složitá otázka. V jistém smyslu ano, dobře je to třeba vidět na intenzifikovaném zemědělství (ale to není jenom v Sudetech). Myslím také ale, že je to narativ, ke kterému se lidé často odkazují, když něco nejde podle plánu anebo rychle (protože budování společné nové identity nebo komunity prostě potřebuje čas, hodně času abych byla přesná). A jasně, že společná identita postavená na traumatu, v kombinaci se špatným socio-ekonomickým pozadím, se dost špatně vytváří. Určitě tu periferizaci vytvořila tato vnitřní atmosféra, pomohla jí ale i ta vnější (centralizace atd.) – každopádně ale mluvíme o době před půl stoletím, takže je to pro mě dnes trochu klišé a absurdní, jak je neustále akcentovaný. A zase jsme v tom kruhu sebeutvrzování skrze příběhy. Broumovští Němci nabízejí třeba o dost jiné příběhy.

Na Broumovsku jsi v roce 2020 začala pracovat jako koordinátorka pro místní participaci Nadačního fondu – Broumov město kultury. Náplní činnosti organizace je kandidatura města Broumov na titul evropského hlavního města kultury. Cílem tohoto projektu je u kandidujících měst posílení vztahu občanů k jejich městu a zemi nebo navození nových partnerství na poli kulturního dění a mezikulturního dialogu. Spolu s Broumovem oznámilo svůj záměr kandidovat také např. město Brno nebo Liberec. Má vůbec v takové konkurenci cca sedmitisícové město Broumov šanci? Nebo má naopak nějaké výhody oproti ostatním městům?

Šanci určitě má, je to zejména proto, že je šance pro Broumov samotný, který se tím může stát příkladem dobré praxe pro dalších tisíce menších měst v Evropě – a pokud Evropa myslí vážně teze o podpoře regionů, tak by Broumovské kandidatuře mohla věnovat pozornost. Navíc od roku 2017 se změnila regulace soutěže a nejde už o „přehlídku umění

a kultury“, ale spíše o rozvojový projekt, který má podpořit rozvoj města a regionu skrze rozvoj kultury. A v tom je výhoda Broumova, protože je doopravdy místem urgencye a tento projekt může mít (a již má) obrovský dopad na zlepšení kvality života jeho obyvatel. Myslím, že Broumov má v určitých oblastech mnoho výhod proti dalším kandidátským městům (třeba to, že žijete ve zdravém prostředí CHKO ad.), ale samozřejmě pokud se na to podíváme třeba z hlediska kulturní nabídky, tak asi reálně nebudeme srovnávat Broumov s Brnem. Vždy záleží na pohledu a kritériích, které pro hodnocení komise použije – mně ale přijde důležité, že v Broumově o těch našich kvalitách víme a můžeme je aktivně rozvíjet.

Samotná kandidatura městu přinese pozitivní ekonomické, kulturní nebo sociální dopady. Všechny ale samozřejmě nepřijdou současně, proto by mě zajímalo, zda v organizaci máte představu o tom, k jakým konkrétním změnám by v případě Broumova mohlo dojít.

Tak první, co mě napadá, protože jsem na to projektu pracovala intenzivně více než rok, že Broumov bude mít dlouhodobou kulturní strategii (na dalších 10 let), která v sobě pojímá oblasti rozvoje komunitních aktivit, umělecké a kulturní nabídky a rozvoj kulturně-kreativních odvětví. Projekt kandidatury je dobře nastavený v tom, že reflektuje, zda přihláška do soutěže (Bid-book) provázána právě s touto strategií. A proto jsme ji v Broumově dělali opravdu participativně. Stovky vypitých šálků kávy, kolem 50 strukturovaných hloubkových rozhovorů, několik celodenních workshopů s hlavními kulturními aktéry regionu, ale i kvantitativní dotazníkové šetření, které cílilo například i na skupiny, které se aktivně kultury dnes neúčastní. To všechno v době covidu.

Vznikne mnoho menších i větších věcí, které by časem tak jako tak vznikly, ale kandidatura je trochu zrychlí, akceleruje. K čemu si myslím, že konkrétně dojde je pravděpodobný rozvoj kulturního (a jinak diverzifikovaného) turismu a vytvoření nových sítí a spoluprací jak pro Broumov, tak pro jednotlivé instituce a aktéry. Rozvoj kapacit v oblasti kultury nebo rozvoj služeb.

A ideálně by vše z toho mělo přispět ke zlepšení kvality života v Broumově a regionu. Osobně se v té oblasti, kterou mám na starost, o to snažím a je to pro mě vždycky výchozí úvaha jakéhokoliv počínání. Samozřejmě je to i z toho důvodu, že vím, že na tom místě budu žít.